

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

_____ Ніна РЖЕВСЬКА

«_____» _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ «МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЯ»

**Тема: «ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ РЕСПУБЛІКА
ПОЛЬЩА»**

Виконавець: здобувач вищої освіти 4 курсу, 409 Б групи, Шкретов Владислав
Антонович

Науковий керівник: к.і.н., доц., доцент кафедри міжнародних відносин, інформації
та регіональних студій Дерев'янюк Ігор Петрович

Нормоконтролер

Валентина СМЕЦЬ

(підпис)

КИЇВ 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА.....	5
1.1. Основні підходи до визначення поняття «європейська інтеграція».....	5
1.2. Дослідження євроінтеграційних процесів в Польщі у вітчизняній та зарубіжній політичній науці.....	13
РОЗДІЛ 2. ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ТА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ВИМІРИ ПРОЦЕСУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА.....	18
2.1. Історичні етапи євроінтеграційних процесів Республіки Польща.....	18
2.2. Перетворення у різних сферах життя країни з метою відповідності європейським стандартам.....	24
2.3. Участь Польщі у міжнародних організаціях різного рівня як фактор прискорення євроінтеграції.....	38
РОЗДІЛ 3. НАСЛІДКИ ІНТЕГРАЦІЇ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	42
3.1. Економічні та соціальні наслідки членства Польщі у ЄС.....	42
3.2. Досвід євроінтеграції Польщі для України.....	48
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Актуальність обраної теми дослідження. Європейський союз є унікальною міжнародною організацією та поєднує у собі ознаки міжнародної організації та держави, але не є ні тим, ні іншим. На сьогоднішній день до складу Європейського союзу входить 27 держав, які підписали основний Маастрихтський договір. Об'єднана Європа стала гідним союзником і конкурентом як Сполучених Штатів Америки, так і інших країн, що швидко розвиваються.

Однією з країн-учасниць ЄС є Республіка Польща, яка ще у 2004 році стала його повноправним членом. З огляду на те, що Україна обрала для себе європейське майбутнє, що прямо пов'язано із вступом України до Європейського союзу, в нагоді можуть стати наукові доробки, що ляжуть в основу обґрунтування та побудови алгоритму дій нашої країни для якомога швидшого приєднання до європейської спільноти.

Тому актуальність цієї кваліфікаційної роботи обумовлена кількома факторами. Перший - це процеси, що відбуваються в Європі, які за своїм характером і природою є динамічними та комплексними, незакінченими та суперечливими, і головним чином впливають на зовнішню політику країн, національний інтерес і на суспільство в цілому. Другий – можливість використання досвіду євроінтеграції сусідньої держави Польщі для України.

Метою роботи є визначення особливостей європейської інтеграції Республіки Польща. Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних **завдань**:

- розглянути основні підходи до визначення поняття «європейська інтеграція»;
- дослідити історичні етапи євроінтеграційних процесів Республіки Польща;
- проаналізувати перетворення у різних сферах життя країни з метою відповідності європейським стандартам;
- дослідити участь Польщі у міжнародних організаціях різного рівня як фактор прискорення євроінтеграції;
- проаналізувати економічні та соціальні наслідки членства Польщі у ЄС;
- дослідити досвід євроінтеграції Польщі для України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері євроінтеграційних процесів Республіки Польща.

Предметом дослідження є комплекс теоретико-методологічних уявлень щодо особливостей європейської інтеграції Республіки Польща.

Методологічна основа роботи. Для досягнення поставленої мети були застосовані комплекс загальнонаукових, спеціально-наукових і конкретно-наукових методів. Також, в ході дослідження, були використані такі методи, як аналіз, узагальнення, дедуктивний, індуктивний, порівняльний, системно-структурний.

Відповідно до загальнонаукових підходів до проведення теоретичних досліджень методологічну основу роботи склали базові положення діалектичного методу пізнання, що дозволяють відобразити взаємозв'язок теорії та практики, форми та змісту предмета дослідження, процеси розвитку та якісних змін аналізованих соціально-правових явищ, формально-юридичний – за допомогою нього визначено точні понятійні формулювання.

У процесі дослідження застосовувалися аналіз та синтез як філософських, теоретико-правових, так і історичних, соціологічних досліджень, що відбивають розвиток системи міжнародних відносин та інформації.

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження. Кваліфікаційна робота складається з трьох розділів, висновків та списку використаних інформаційних джерел. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 64 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

1.1. Основні підходи до визначення поняття «європейська інтеграція»

На сьогодні зроблено чимало теоретичних узагальнень стосовно процесу розвитку інтеграції суверенних держав Європейської спільноти, надалі – Європейського Союзу, а також наукових розвідок щодо еволюції теоретичних основ євроінтеграційного процесу. Більше того, за істотної зміни ситуації на євразійському континенті на зламі ХХ – ХХІ століть, а також внаслідок поступового формування нового суб'єкта міжнародних відносин у глобальному вимірі – Європейського Союзу, вчені прагнуть узагальнити існуючі теоретичні моделі інтеграції, а також розробити нові. Втім зрозуміло, що це вельми складне завдання, позаяк розробка новітньої теорії євроінтеграції вимагає не тільки застосування комплексного підходу у методологічному сенсі, але й врахування чинників економічного, інституційного, політичного характеру внутрішнього розвитку ЄС поряд з аналізом дії чинників зовнішніх, які теж динамічно змінюються в системі міжнародних відносин. З наявної палітри теоретико-методологічних узагальнень в контексті як поглиблення, так і розширення Євросоюзу виокремимо, насамперед, три базові, концептуальні.

По-перше, це Європа «різних швидкостей». Так характеризується ситуація, коли не всі держави-члени можуть або хочуть в однаковому темпі просуватися до інтеграції у певних сферах. Це вимагає спеціальних заходів для погодження інтересів різних груп держав.

Загалом положення «звіту Тіндемаса» були відхилені. Однак при запровадженні європейського механізму обмінних валютних курсів було все ж допущено можливість «різних швидкостей» у рамках європейської монетарної системи. Реальні загрози Європі «різних швидкостей» виникли й після першої невдалої спроби прийняти Конституцію ЄС, що також свідчило про можливу кризову ситуацію в контексті творення єдиного суб'єкта міжнародних відносин.

По-друге, це Європа «a la carte», так зване «меню» стратегій розвитку європейських країн – тобто модель інтеграції, за якою держави самі вирішують, брати чи ні участь у певній конкретній інтеграційній ініціативі.

Такої моделі дотримувався, наприклад, британський уряд, використовуючи так зване «opt-out» щодо положень «Соціального пакету» Маастрихтської угоди. Цей термін відображає ідею неоднакового методу інтеграції, який дозволяє країнам-членам вибирати стратегії «як з меню» і долучатися до їх реалізації. Така модель може становити загрозу всьому процесу європейської інтеграції, отже має бути хоча б мінімальна кількість спільних цілей країн-членів ЄС [1].

І, по-третє, Європа концентричних кіл – концепція, запропонована Ж. Делором у січні 1989 року. Вона передбачає дедалі вищий рівень інтеграції у напрямку «центру» Євроспільноти, яким мали б бути країни ЄС після створення політичного союзу, спільного ринку та господарського й валютного союзів. Далі йдуть країни Європейської асоціації вільної торгівлі, наближені до ЄС у господарському і правовому плані. Зовнішнє коло утворюють країни, асоційовані з ЄС, які претендують на повноправне членство. Четверте, найширше коло – це країни – члени ОБСЄ як спільний простір європейського співробітництва.

Аналіз теоретичних моделей інтеграційних процесів, зокрема і європейської інтеграції, дозволяє простежити їх динаміку. Це потребує вивчення проблем міжнародного права, світової економіки, міжнародних відносин тощо.

Виокремлюючи деякі загальновідомі теоретичні засади євроінтеграційних моделей – для обов'язкової презентації теорії або методології дослідження у вступі до кандидатських чи докторських дисертацій і деяких підручників, українські дослідники обмежуються описом основних теоретичних засад інтеграції. Виклик ми вбачаємо у розбудові сучасної новітньої теорії євроінтеграційного процесу, його уявних чи реально діючих складових – як спроможності з'ясування кожного сьогоденного і, що особливо важливо, «завтрашнього» кроку ЄС. Це потрібно не стільки для ЄС, скільки для неофітів Євросоюзу – держав Центральної Європи (і особливо – для України). Їх майбутнє не може окреслюватися копенгагенськими чи будь-якими іншими критеріями, позаяк це питання хоч і складні, але все ж таки

технічні. Вирішення проблеми вбачаємо в стратегічному плануванні євроінтеграційної політики за умови розробки концептуально виваженої теорії євроінтеграційного процесу [2].

Але проблема в тім, що ці теоретичні моделі не витримують перевірки часом: теорія «не встигає» за практикою. Згадаймо лишень про брак чіткої стратегії ЄС стосовно східного розширення, «плоди» чого пожинають тепер в рамках статусу повноправних членів країни Центральної Європи. Або про безплідні, але вкрай завжди актуальні квазидискусії про «останній кордон» Європи, чи про виокремлення культурно-цивілізаційного простору *Ultima Thule*, до якого включають і Україну поряд з усіма іншими не членами ЄС. Чи про концептуально невиважені ідеї безпосереднього сусідства, формування нових «фінансово обмежених» сусідських програм, які ані в концептуальному, ані в стратегічному вимірах не є ефективними і вже нині потребують сутнісної модифікації або, у найліпшому випадку, розробки нової продуктивної філософії східної політики об'єднаного ЄС.

Управляти ситуацією можна лише тоді, коли зуміємо передбачити, хоча б на два кроки вперед, дії ЄС. Чи хоча б досягнути значущість адаптації держав нової Центральної Європи і скористатися з цих уроків [3].

Головною константою ефективної стратегії ЄС, як і в часи його заснування, лишається оптимальне поєднання політичного прогресу з прогресом економічним і соціальним – з урахуванням об'єктивних реалій. Це, зрештою, чітко простежується як на першому етапі європейської інтеграції, так і визначенням її органічної політичної складової, а саме – підписанням Єдиного європейського акту 1986 року, Маастрихтської угоди 1992 року та Амстердамського договору 1997 року.

На початку XXI століття визначальною рисою розвитку євроінтеграційного студіювання є істотне розширення його проблематики, яке відбувається на тлі формування нових концептуальних підходів щодо висвітлення окремих сегментів складного процесу євроінтеграції. Водночас важливою складовою новітніх пошуків інтеграційних теорій, які б адекватно пояснювали сучасні процеси євроінтеграції чи окреслювали напрямки розвитку її в майбутньому, є усвідомлення поліваріантності тлумачення ролі і значення суб'єктів міжнародних відносин.

Як у XX столітті, так і нині ключовим питанням теорій інтеграції є роль і значення держави-нації у формуванні теоретичних підвалин європейського інтеграційного процесу. Широка палітра теоретичних моделей інтеграції – це наслідок їх еволюції у суперечливому процесі практики міжнародних відносин. І ключовим все ще лишається питання ролі і значення держави-нації в інтеграційному об'єднанні, в даному випадку в рамках ЄС [4].

Як справедливо зазначає Р. Арон, міжнародні відносини – це політичні відносини, взаємовідносини між державами. Хоча вже наприкінці XX століття суб'єктами міжнародних відносин все більше стають як регіональні союзи та економічні об'єднання, які, до речі, створюються також і державами, так і недержавні структури, громадські рухи та ініціативи.

Основна тенденція сучасного етапу міжнародних відносин незмінна віддавна, це факт. Адже постійним мотивом міжнародної політики лишаються національні інтереси, а її суттю – боротьба за владу і силу. Відтак головним міжнародним актором, який визначає характер міжнародних відносин, лишається держава.

Втім, заперечуючи глорифікацію держави та її роль у міжнародних відносинах, представники політичного ідеалізму вважають хибою обмежувати вивчення системи міжнародних відносин тільки міждержавними стосунками, позаяк все більшу роль у них, поряд з державами, відіграють недержавні структури, громадські рухи та ініціативи, і це є проявом демократизації сучасних міжнародних відносин [5].

Тривалі теоретичні дискусії з концептуальних проблем євроінтеграції розвивались на тлі двох протилежних підходів – спочатку, але в меншій мірі, федералізму, який можна назвати скоріш теоретичним підходом, ніж теорією, а в більшій мірі – функціоналізму (неофункціоналізму) і теорії міжурядовості (інтергавернменталізму) та їх подальшої модифікації до реалій сьогодення. Вони зосереджувалися на широкому колі проблемних питань щодо форм і механізмів обмеження чи, навпаки, посилення національного суверенітету в процесі інтеграції.

У цьому контексті спробуємо простежити сутність цих теорій. Але не стільки їх еволюцію за чисто хронологічним принципом, що унеможлиблюється вже

обсягом публікації, а з точки зору виокремлення концептуально сформованих ідей, які в наш час не тільки актуальні, але й сприяють критичному осмисленню євроінтеграційних процесів. Особливу увагу зосередимо на проблемах дискусійних і невирішених у сучасній теорії інтеграції [6].

Як слушно пише у дослідженні «Міжнародна теорія та європейська інтеграція» Ч. Пентланд, кінцевою метою федералісти вважали створення наднаціональної держави відповідно до принципів централізації і передачі політичних повноважень на найвищий рівень. Ч. Пентланд також виокремлює дві особливості федералістського підходу: соціологічний, детермінований соціальною активністю людей, та конституційний – встановлення конституційного проекту для пом'якшення централізованих дій держави. Він зауважує, що саме з них і почався розвиток різних напрямків в інтеграційній теорії [7]. Актуальність та важливість теорії функціоналізму визначається і тим, що власне в цьому сенсі головна увага зверталася не на форму (пошуки федерації чи конфедерації тощо), а на функції, навіть досить конкретного характеру, які має виконувати міжнародна спільнота. Нині саме неофункціоналізм став однією з провідних теорій європейської інтеграції.

Заперечуючи ідеї творення федерації та управління континентального масштабу, фундатор ідеї функціоналізму Д. Мітрані не тільки довів недоцільність утворення статичного і штучного, територіально обмежуючого федеративного об'єднання, визначаючи це як «оману федералізації», але сформулював та обґрунтував ідеї, які вже сьогодні стали реаліями, а саме роль і значення творення нових суб'єктів міжнародних відносин – міжнародних організацій, більше того – формування їх мережі в контексті динамічної трансформації системи міжнародних відносин [8]. Заперечення Д. Мітрані ідеї територіальної обмеженості та можливої практики панєвропейської федерації стосувалися, зокрема, врахування геополітичних реалій, за яких формувалися ці ідеї, тобто коли Європа через свої метрополії по суті контролювала значну частину світу [9].

З огляду на майбутнє розширення ЄС вельми цікавим є теоретичне узагальнення Д. Мітрані щодо виокремлення дихотомії концепції континентальних уній (де пріоритетом є визначення території членів об'єднання і чужинців) та

концепції світової, універсальної ліги (як визначення функцій з метою інтеграції при врахуванні якомога більшої кількості інтересів їх учасників). У цьому зв'язку ключового значення набувають дві тези Д. Мітрані. По-перше, регіональні інтеграційні проекти відтворюватимуть територіальні квазідержавні функції, але вже на наднаціональному рівні, де вирішальну роль матимуть не всі, а лише найпотужніші держави. Хоча, слід завважити, що Д. Мітрані відзначає беззаперечність успішності утворення спеціалізованих європейських інституцій – Європейського об'єднання вугілля і сталі та Євроатома [10].

І, по-друге, зміцнення функції нового кордону між Євросоюзом та Україною, а саме – заперечення застосування територіальної логіки як встановлення заради політичних цілей реальних кордонів та визначення обмежень на членство в регіональних інтеграційних об'єднаннях.

Іншими словами, неупереджений та критичний підхід в цілому до теорії європейської інтеграції і, зокрема, до творчого доробку Д. Мітрані дозволив Б. Розамонду зробити наступний висновок щодо значення теорії функціоналізму: «Історичне значення функціоналізму полягає в тому, що він заклав підвалини неофункціоналістської теорії інтеграції – галузі теорії міжнародних відносин, що найбільше асоціюється з розвитком Європейських Співтовариств» [11].

Цікавими є теоретичні узагальнення представників неофункціоналізму, насамперед Е. Хааса, який не тільки підкреслив визначальну роль політичного фактора в процесі інтеграції, зокрема як фактора творення постнаціональних політичних спільнот, поступову інтеграцію у політиці [12], але й визначив європейську інтеграцію як цілком якісний процес, котрий не можна ототожнювати з міждержавною чи міжурядовою співпрацею. Невід'ємною складовою теорії неофункціоналізму залишилась ідея «переливання», але вже значно модифікованою до реалій євроінтеграційного процесу.

Неофункціоналізм, принаймні в ранніх його проявах, був спробою осмислення, створення теоретичного підґрунтя для політичних стратегій засновників післявоєнної європейської єдності. Такі постаті, як Ж. Моне і Р. Шуман, цілком ясно уявляли шлях до інтегрованої Європи. Їх прагматичний підхід

заперечував ідеалізм федеративного руху. Федералісти втратили свої основні аргументи стосовно напрямків європейської післявоєнної єдності вже на початку 1950х років. І хоча федеративний устрій Європи все ще розглядався як кінцева мета інтеграційного процесу, ставало очевидним, що його не можна досягти шляхом доказів раціональності та конституційних проектів, а лише засобами економічного зростання і вироблення спільної стратегії розвитку. Такий підхід Е. Хаас назвав технократичним і функціоналістським [13].

Певна річ, архітектори післявоєнної інтеграції мали за кінцеву мету досягнення політичної єдності між державами Європи в контексті врегулювання франко-німецьких відносин, а політичну єдність, за умов створення наднаціональних інституцій, вбачали результатом економічної взаємодії та взаємозалежності держав [14]. Б. Розамонд, саме в контексті цієї політичної теорії інтеграції, вважає за доцільне дати характеристику (виокремлюючи сім пропозицій щодо пояснення) стратегії, яка слугувала основою творення Європейських співтовариств:

- поміркована інтеграція, передусім у сферах «низької політики», але за умов, що вони представлятимуть ключові сектори економіки;
- створення вищого органу Співтовариств, не обтяженого багажем суперечливих національних інтересів, з повноваженням спостереження за інтеграційним процесом і надання йому можливості діяти як організаторові подальшої інтеграції;
- інтеграція певних галузей економіки через національні кордони створює функціональний тиск для інтеграції пов'язаних з ними інших галузей економіки. Цей імпульс має продовжувати свою дію, особливо за умови керівної ролі, яку повинен взяти на себе вищий орган Співтовариств. Наслідком цих процесів є поступове, прогресуюче зростання взаємодії та взаємозалежності національних економік;
- глибша інтеграція не тільки організовуватиметься та спрямовуватиметься вищим органом ЄС, а й поступово соціальні інтереси

спрямовуватимуться від національних форм влади до європейських наднаціональних структур як ефективнішого способу їх задоволення;

- поглиблення економічної інтеграції зумовить необхідність подальшої інституціоналізації на європейському рівні, оскільки ширша за сферою інтеграція вимагає складнішого управління;

- політична інтеграція є неминучим побічним наслідком економічної інтеграції;

- поступова економічна інтеграція, що супроводжується певним ступенем наднаціональної інституціоналізації, є ефективним шляхом створення довгострокової системи миру в Європі [15].

Для Е. Хааса метод Ж. Моне полягав в аналізі збігу переваг і прагматичних інтересів політичних акторів у Європі. Зауважимо, що ці ідеї аж ніяк не підтверджували основних положень «політичного реалізму» та навіть і неореалізму [16].

Своєрідною імплантацією ідей новітнього політичного реалізму можна вважати міждержавний підхід (теорію інтергавернменталізму). С. Гофман сформулював основні положення цієї теорії, де держави в рамках інтеграційного об'єднання мають суттєву перевагу над інституціями інтеграційного творення. Він стверджував, що логіка Ж. Моне – Е. Хааса спрацьовує лише у сфері економічної інтеграції за умов збігу інтересів акторів, а в політичній інтеграції пріоритет ідеологічних і прагматичних інтересів політичних еліт визначає поступ інтеграційного процесу. Зокрема, у сфері «низької політики» держави готові до інтеграції та співпраці, тоді як у сфері «високої політики» обмеження суверенітету є справою вельми проблематичною [17].

Представник ліберального інтергавернменталізму Е. Моравчик, визначаючи процес європейської інтеграції як «дворівневу гру» та ґрунтуючись на аналізі Єдиного європейського акту, робить висновок щодо політичної і економічної конвергенції трьох потужних і впливових держав членів ЄС, а саме Німеччини, Франції і Великої Британії. Більше того, ключовим фактором інтеграції дослідник вважає в цьому випадку реалізацію інтересів саме цих держав [18].

Вельми цікаву думку висловив Е. Моравчик щодо сучасних міркувань про так звану кризу керівництва в ЄС. Спростовуючи міфи про неї, які, на його думку, викликані міфами про брак харизматичного лідера європейської інтеграції, а також міфами так званої теорії велосипеда (якщо інтеграція призупиниться, то й наслідки будуть відповідні), Е. Моравчик говорить, що саме на сьогодні в рамках ЄС досягнуто функціонального ступеня політичної зрілості: ЄС «осідлав» триколісний велосипед, прийнявши Конституцію – отже ніколи не впаде, навіть якщо й зупиниться. А Євросоюзу, його інституціям та особливо його лідерам не вистачає «головного проекту», навколо якого слід було б об'єднатися заради подальшої інтеграції. Отже, тепер, після півстоліття успіхів, Європа досягла небезпечної межі, коли подальше об'єднання стає не вигідним [19].

1.2. Дослідження євроінтеграційних процесів в Польщі у вітчизняній та зарубіжній політичній науці

У сучасних польських історичних дослідженнях значна частина досліджень присвячена розвитку європейської інтеграції та процесу євроатлантичної інтеграції Республіки Польща. Відродження дослідницького інтересу до цього питання пов'язане з великою кількістю робіт, присвячених малим інтервалам часу між подіями та моментами. Наявність великої кількості різноманітних, змістовних та офіційних фактів розширює можливість поглибленого аналізу вступу Польщі до ЄС та НАТО.

Проблемою євроінтеграційного процесу вже займалися чимало вітчизняних та зарубіжних дослідників. Заслуговують на увагу роботи Л. М. Алексієвця, Л. Б. Вардомського, В. В. Завадського, А. В. Кузнєцова, Р. Радзіка.

Враховуючи те, що питанням польської інтеграції займається велика кількість науковців, основним багажем теоретичного матеріалу з цього питання, а також інтеграції існуючих держав-членів ЄС, досліджували науковці Р. Гевко, С.В. Федонюк, В. Посельський, важливого значення набули дослідження В. В. Копійки, В.

В. Завадський. Вони розглядали аспекти польського інтеграційного процесу, а роботи О.О. Долженкова охоплювали правові аспекти питання [20].

Проте фактичне впровадження процесу інтеграції до ЄС ще достатньо не висвітлено багатьма дослідниками, але є певні напрацювання, а саме З. Бжезінський, Н. Боднар, В. Захарова та Й. Матійчик аналізують стратегічну концепцію національної безпеки в Центральній та Східній Європі, в той же час валютні питання в ЄС спробував проаналізувати моменти взаємодії ЄС з Польщею, ЄС та існуючими державами-членами Я. Тимків.

До вивчення питання дипломатичних відносин між ЄС та Польщею досліджували О. Білянський, С. В. Бочаров, В. В. Копійка. Головним аспектом цієї роботи є глибоке та всебічне вивчення всіх питань, що стосуються внутрішньої та зовнішньої ситуації польської інтеграції [21].

Проблему аналізу процесу економічного зростання Польщі з моменту вступу до ЄС розглядала велика кількість науковців, наприклад, академіки НААН Б. Гуральчик, О. І. Брусиловська, В. В. Бусленко, які обговорювали детально в інтерактивній формі питання європейської інтеграції та відносин Польщі з іншими країнами ЄС.

Якщо розглядати євроінтеграційний процес у Польщі як експериментальний майданчик для нашої країни, то це питання досі рідко аналізується. Заслуговує на увагу робота С. Д. Василенка, який аналізує різні аспекти внутрішньої трансформації українського та польського суспільств та їх співробітництва в сучасних умовах. Тему співпраці представив А.М. Киридон, який детально проаналізував досвід українсько-польського прикордонного співробітництва в контексті східної політики Польщі.

Повна інтеграція західноєвропейських країн розглядається в працях західних дослідників, які можна взяти за досвід України, наприклад, С. В. Бочарова, Л. Д. Чекаленко. У випадку з польськими вченими, які самостійно розглядали шлях країни до інтеграції до ЄС, а саме Т. М. Ілюк, К. Кіндрат та С. Трохимчук, Г. І. Зеленко, Ю. В. Котляр [22].

Для науковців важливим для вивчення питання залишається багаж нормативно-правових джерел, таких як документи вищих органів польського державного апарату. Нормативна база ґрунтується на Декларації політики безпеки та оборонної політики та Національній стратегії інтеграції.

Аналіз процесу європеїзації Польщі має базуватися на фундаментальних принципах ЄС і НАТО, деталях отримання членства в ЄС, ключових дослідженнях майбутнього розвитку та загального розвитку як члена асоціації. Усі ці процеси необхідно аналізувати через призму багатьох договорів, таких як Договір Європейського Союзу, Ніщський договір, Амстердамський договір, Мадридська декларація НАТО про безпеку та євроатлантичне співробітництво, Партнерство заради миру, Договір про створення Європейського Співтовариства та Єдиний європейський акт, Нова стратегічна концепція для альянсів, Вашингтонська декларація.

Після закінчення Першої світової війни було висунуто аргументи про необхідність «європейської єдності», і висунуто кілька основних причин цього висновку. Під час Першої світової війни європейська територія була полем битви для воюючих країн, що призвело до тривалої економічної кризи та соціальних заворушень у європейських країнах. Варто зазначити, що в теоретичних і політичних джерелах більшість інформації про європейські кризи загалом. На думку Г. В. Щолокова, твір О. Шпенглера «Сутінки в Європі» відображає песимістичний погляд на майбутнє Європи [23].

Для вищезазначених документів основним завданням зовнішньої політики залишається розвиток та інтеграція європейських провладних інституцій, для просування цих інституцій на внутрішній та міжнародній арені всі управлінські та державні інституції спрямовані на європейську інтеграцію Польщі.

Фактори, на які слід звернути увагу, включають концептуальні відносини між Україною та Польщею, демаркацію спільного кордону між ЄС та НАТО, відступ до східного кордону та поглиблення відносин з європейськими проурядовими інституціями. Що стосується Польщі, то вона готова надавати допомогу та просувати інтереси України на шляху альянсу. Українським дослідникам теж час

вести плідну роботу, адже для підтвердження євроатлантичної концепції необхідно наслідувати приклад Польщі [24].

Беручи до уваги обрані нами класифікації, беручи до уваги літературний матеріал, пов'язаний певним чином з євроінтеграційним аспектом Польщі, можна виділити такі категорії:

- нормативно-правові документи вищих органів державної влади Республіки Польща, офіційні виступи Президента, Прем'єр-міністра, керівників міністерств і відомств;

- офіційні документи, прийняті інституціями ЄС та Північноатлантичного союзу в процесі реалізації стратегії «Східної експансії», документи договорів, угод, конвенцій, комюніке, прийняті під час переговорів між сторонами, документи суспільно-політичного життя, статистичні джерела;

- періодичні видання та матеріали преси, аналітична робота лідерів держави, політичних партій, громадських організацій того часу;

- опубліковані спогади та мемуари видатних політиків, причетних до політики Центральної та Східної Європи у 1989-2015 роках [25].

Аналіз проблем євроінтеграційного процесу Польщі привів до вивчення перших нормативних баз структур НАТО та ЄС, а також до розгляду Польщі та її інституцій як суб'єктів міжнародної політики.

Великі дослідження зосереджені на вивченні європейської інтеграції. До цього питання звертаються як теоретики, так і практичні дослідники, акцентуючи увагу на проявах громадянської заангажованості в таких інтегративних процесах, як Інтернет, і наголошуючи на прагненні до національних змін.

Напрямок інтеграції Польщі всієї зовнішньої політики проголошено в усіх офіційних і юридичних інституціях країни і міститься в усіх нормативних документах і планових принципах країни. З самого початку це питання цікавило вчених, які в наукових дослідженнях і статтях пояснюють усі теоретичні, методологічні та концептуальні питання.

Зацікавленість офіційної польської влади у відносинах з Європейським Союзом вчені називають основною позицією польського уряду та аналізують вплив внутрішніх і зовнішніх факторів.

З огляду на широке висвітлення в науковій літературі, на жаль, поставлені в дослідженні питання не були предметом багатьох спеціальних історичних досліджень. Враховуючи прискорення накопичення інформації, не дивно, що має місце відсутність наукової історіографії.

Загалом, необхідність зробити загальні висновки щодо виконання ролі Республіки Польща у відносинах між ЄС, у структуруванні та узагальненні досягнень зумовила підготовку даного дослідження та його інформаційної частини [26].

Деякі зауваження щодо інтеграції Республіки Польща до ЄС детально викладені в наукових дослідженнях та журналах. Для іноземних дослідників є численні публікації, що стосуються питань євроінтеграції. Самі польські вчені докладно висвітлювали історію інтеграції Польщі до Європейського Союзу.

Беручи до уваги дослідження науковців, можна зробити висновок, що вітчизняні дослідження описують лише вибіркові аспекти функціонування ЄС, певні проблеми співпраці та допомоги Україні з питань інтеграції до ЄС. Однак, аналізуючи наявну інформацію про інтеграцію інших країн, подібних до нашої, та основний процес інтеграційного принципу в політичному житті, цьому питанню приділено мало уваги [27].

Це питання також викликало значний інтерес, оскільки воно було поширене серед інших членів Європейської асоціації. Вивчається не лише досвід власних країн, а й участь міжнародних асоціацій, таких як Вишеградська четвірка, яка допомагає країнам-членам вступати до ЄС.

Отже, можна зробити висновок, що наявні матеріали створили нагальну потребу в дослідженні та систематизації. Багато практиків і теоретиків присвячують свої дослідження питанням, пов'язаним з вивченням європейської інтеграції. Також, заслуговує на увагу активна роль громадян у сприянні процесу територіальної інтеграції у своїй країні.

РОЗДІЛ 2.

ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ТА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ВИМІРИ ПРОЦЕСУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩІ

2.1. Історичні етапи євроінтеграційних процесів Республіки Польща

Революційні події 1989-1990 рр. у Центральній і Східній Європі призвели до падіння комуністичних режимів і виходу на міжнародну арену нових демократій, повністю змінивши відносини в Європі. Ці країни стали на шлях демократичного розвитку та виявили бажання долучитися до інтеграційного процесу європейських країн. Структурні реформи та підготовка до вступу до ЄС у цьому контексті є особливо важкими. Республіка Польща була однією з перших країн Східної Європи, яка проголосила членство в Європейському Союзі своєю стратегічною метою. Інтерес до Польщі полягає в тому, що вона перебуває в найскладнішому економічному становищі в порівнянні з рештою соціалістичного табору і здатна найбільш успішно проводити економічні реформи. У цьому контексті для колишніх соціалістичних країн, які готуються до вступу до ЄС, стає дуже важливим проаналізувати проблеми, з якими стикається Польща в процесі підготовки до вступу до ЄС, та заходи щодо подолання цих проблем [27].

У політичному плані примирення між Польщею та ЄЕС почалося в червні 1988 року, коли ЄЕС та РЕВ підписали спільну декларацію про взаємне визнання. Результатом цієї події стало встановлення дипломатичних відносин між Польщею та Європейським співтовариством. З приходом до влади в 1989 році уряду Т. Мазовецького Польща проголосила членство в ЄС своєю стратегічною метою. На практиці Польща підписала Угоду про торговельно-економічне співробітництво з Європейським співтовариством у 1989 році, що поклало початок європейській інтеграції. Це призвело до зняття більшості кількісних обмежень зовнішньої торгівлі між двома сторонами, зниження мита на промислову продукцію, що експортується з Польщі до ЄЕС, та встановлення рамок для майбутнього співробітництва. Угода стала відправною точкою для подальших переговорів щодо вступу Польщі до ЄС.

У лютому 1990 р. прем'єр-міністр Польщі Т. Мазовецький у своїй промові в Європейському парламенті офіційно оголосив про намір Польщі офіційно приєднатися до ЄЕС. Це дозволило Польщі оприлюднити офіційну заяву щодо Європейського економічного співтовариства 19 травня 1990 року та почати переговори про вступ до Європейського економічного співтовариства. 17 січня 1990 року Жак Делор, президент Комісії Європейського економічного співтовариства, запропонував країнам Центральної та Східної Європи укласти з Співтовариством спільну угоду, яка б започаткувала «справжній діалог, спільні політичні та економічні дії, інституційні основи для технологічної експансії, культурного, наукового, торгового та фінансового співробітництва» [28].

Ця ініціатива сприяла початку переговорів, що призвели до підписання Європейського договору між Польщею та Європейським економічним співтовариством 1 грудня 1991 року. Договір створив міжнародно-правову основу для подальшої політичної та економічної інтеграції країни до ЄС. Ця подія започаткувала політичний діалог між Польщею та Співтовариством, а також створила умови для поступової лібералізації торгівлі. Європейська конвенція набула чинності 1 лютого 1994 року, а частина III Конвенції про торгівлю та пов'язані з торгівлею питання набула чинності 1 березня 1992 року. Договір містить численні положення щодо політичного співробітництва, науки та культури, а також необхідність адаптації правових систем відповідних країн до стандартів ЄС, що відрізняє цей документ від раніше підписаних угод про асоціацію.

Допомога Співтовариства необхідна для стабілізації польської економіки, продовження реформ та глибшої інтеграції в ЄС. В угоді про асоціацію ЄС зобов'язався надати Польщі допомогу для підтримки реформ. Він пропонується у трьох формах: програма - PHARE, позика від Європейського інвестиційного банку та тимчасова екстрена допомога, необхідна для стабілізації економіки. Слід зазначити, що з 1990-х років польська держава надає великого значення розвитку регіонального та міжнародного співробітництва та відіграє активну роль у процесі європейської інтеграції (участь у Вишеградській асоціації, Раді Балтійського моря, ОБСЄ, НАТО, Європейська комісія, тощо).

Зусилля деяких країн Центральної та Східної Європи приєднатися до Європейського Співтовариства та загальні зміни міжнародної ситуації прискорили процес інтеграції Європейського Співтовариства. На засіданні Європейської Ради, що проходило в Маастрихті з 9 по 10 грудня 1991 року, глави держав і урядів Європейського економічного співтовариства уклали угоду про політичний, економічний і валютний союз, які разом становлять Договір про Європейський Союз. Договір набув чинності 1 листопада 1993 року після ратифікації всіма сторонами [29].

Велике значення для Польщі став Саміт держав-членів ЄС, який відбувся в Копенгагені з 21 по 22 червня 1993 року. Саме тут Європейська Рада встановлює політичні та економічні критерії для вступу:

- стабільність державного устрою, гарантування демократії та легітимності щодо прав людини та основних свобод, захисту прав меншин;
- функціонування ринкової економіки, здатної реагувати на конкуренцію та ринковий тиск, що існує в ЄС;
- здатність виконувати всі зобов'язання, що випливають із членства в ЄС;
- здатність Союзу поглинати нових членів [30].

Слід зазначити, що всі ці вимоги виявилися надто широкими та важкими для виконання. Не було запроваджено чіткої системи оцінки відповідності критеріям, які використовуються для визначення ступеня відповідності. З остаточним набуттям чинності Європейським договором 5 квітня 1994 року Польща подала заявку на вступ до Європейського Союзу. Починаючи з цього року, президента Польщі та міністра закордонних справ запрошують на всі саміти Європейської Ради.

Наступним кроком став саміт Європейської Ради в Ессені (грудень 1994 р.), який дав новий імпульс відносинам ЄС-Польща. У ньому було заявлено, що якщо асоційовані країни ЄС зможуть відповідати всім Копенгагенським критеріям, вони зрештою можуть дозріти. Також було прийнято спеціальну стратегію заходів, спрямовану на розвиток структурованого діалогу між ЄС та Польщею, підтримку зростання економічних показників, сприяння адаптації національного законодавства до норм ЄС та підготовку доступу до європейського ринку.

Країнам, які лише кілька років тому стали на шлях демократичного розвитку, важко адаптувати своє законодавство до норм ЄС, які діяли десятиліттями. Тому з 26 по 27 червня 1995 р. Європейська рада в Каннах прийняла Білу книгу про інтеграцію країн Центральної та Східної Європи до ЄС. Книга визначає мету та послідовність заходів щодо приведення польського законодавства у відповідність до права Співтовариства – Community Law. Йдеться не лише про формальну адаптацію законодавства, а й про створення інституцій, які забезпечують його дотримання та виконання на практиці. У грудні того ж року в Мадриді відбулася Європейська рада. Планувалось зробити висновки про готовність Польщі стати повноправним членом. Також планувались зустрічі уряду Польщі з урядами країн-членів ЄС [31].

З метою найкращої підготовки до вступу до ЄС 8 серпня 1996 року польський парламент законодавчо заснував Комісію європейської інтеграції, яка відповідає за процес європейської інтеграції в Польщі. Крім того, агентство координує діяльність уряду у сфері зовнішньої допомоги. У період з 1990 по 1996 рік Польща отримала майже 1,4 мільярда євро від ЄС за програмою PHARE [32].

Президент А. Кваснєвський 6 листопада 1996 р. підтвердив прихильність Польщі до інтеграції в Європейській академії: «Трансформація Польщі – це не лише економічна реформа, але й відкриття світу. Відкритість – це історична традиція Польщі. Участь у «Природній інтеграції» нашого континенту процес є частиною нашого розуміння польського суверенітету. Для нас перспектива об'єднання Європи є історичним викликом. Ми не просто думаємо про переваги, які отримаємо від вступу до ЄС. Ми також усвідомлюємо, що ми зробили для об'єднати африканський континент, дані обіцянки» [32].

15 липня 1997 року Європейська Комісія представила висновки Порядку денного на 2000 рік. Вони говорили про перехідний стан для країн, які прагнуть стати повноправними членами Європейського Союзу. Темпи реформ у Польщі вважають адекватними. Зазначається, що «Польща є демократичною країною зі стабільними інститутами, які гарантують верховенство права, права людини, повагу та захист меншин – польську економіку можна вважати функціонуючою ринковою економікою». Відповідно до положень документа визначено конкретні напрямки

подальшого вдосконалення трансформації в країні. У результаті Єврокомісія погодилася розпочати переговорний процес з ЄС з шістьма країнами-кандидатами – Польщею, Чехією, Угорщиною, Словаччиною, Естонією та Кіпром.

У 1997 році під час саміту в Люксембурзі Європейська Рада визначила дату початку переговорів з Польщею. На саміті також затверджено механізм приєднання, основним інституційним елементом якого є Міжурядова конференція. 31 березня 1998р. у Брюсселі почалися офіційні переговори про вступ Польщі до Європейського Союзу. Вони тривали до грудня 2002 року і проводилися у два етапи: спочатку аналіз відповідності законодавства країни-кандидатів законодавству ЄС, а потім розпочався етап детальних переговорів із 30 тематичних частин щодо конкретних умов вступу. Найбільш гострими питаннями в переговорах є працевлаштування громадян Польщі в ЄС, участь польського аграрного сектору в Європейській спільній сільськогосподарській політиці, захист навколишнього середовища, допомога державним підприємствам, дозвіл іноземцям на придбання польської землі, а також відповідність польської продукції стандартам якості ЄС. З боку ЄС у переговорах брали участь Європейська Рада, Рада Європейського Союзу та Європейська Комісія. Польську сторону представляють Прем'єр-міністр, Міністр закордонних справ, Секретар Комісії з питань європейської інтеграції та Голова Європейської інтеграції Співдружності, які очолювали всіх учасників переговорного процесу.

У 1998 році уряд Польщі прийняв національну стратегію інтеграції, узагальнюючи вжиті інтеграційні заходи та визначаючи конкретні дії на 1998-2002 роки, щоб дозволити Польщі наблизитися до ЄС. У грудні 1999 року Європейська Рада в Гельсінкі вирішила проголосувати за прийняття нових членів наприкінці 2002 року. На саміті в Ніцці в грудні 2000 року лідери 15 європейських країн схвалили реформи ЄС. Для прийняття перехідного періоду країнам-членам ЄС знадобиться два роки [33].

Польща стала однією з шести найбільш представлених країн-членів ЄС в європейських інституціях. У майбутній Раді міністрів ЄС країна отримала 27 з 345 голосів і 54 з 732 місць у Європейському парламенті Польщі. У червні 2001 року

Європейська Рада вирішила, що країни-кандидати, які активно завершать переговори щодо європейської інтеграції до кінця 2002 року, зможуть приєднатися до Співтовариства у 2004 році. Польща завершила переговори з ЄС 13 грудня 2002 року на саміті Європейської Ради в Копенгагені.

19 лютого 2003 року Європейська комісія підготувала підсумковий документ про переговорний процес, в якому було сказано, що всі країни-кандидати повністю відповідають політичним критеріям членства в ЄС. Реалізація економічних стандартів та коригування законодавства завершиться на початку 2004 року.

У квітні 2003 року Європейський парламент і Рада Європейського Союзу схвалили пропозицію Польщі про вступ до Європейського Союзу 1 травня 2004 року. Урочисте підписання Афінської угоди про приєднання відбулося 16 квітня 2003 р. До неї додатково були розроблені Акт, що стосується умов вступу, механізмів делегування представників від кожної країни до загальноєвропейських інституцій та спеціальні додатки. Документ також визначає розмір грантів новим членам з бюджету ЄС на 2004-2006 роки, за якими Республіка Польща отримає 1,4 млрд євро. З червня 2003 року по березень 2004 року Угоду про вступ Польщі до Європейського Союзу ратифікували всі країни-члени ЄС [34].

У червні 2003 року сама Польща провела референдум щодо вступу країни до Європейського Союзу. погодилися 77,85% виборців. Для закріплення членства країни в Європейському Союзі до Конституції було внесено зміни. Також було відзначено пріоритетність законодавства Співтовариства.

1 травня 2004 року Польща офіційно стала членом Європейського Союзу. Святкове прийняття 10 держав до ЄС відбулось у Дубліні. Ця подія завершує складний майже 15-річний підготовчий період, протягом якого Республіка Польща завжди відповідала умовам вступу до Європейського Союзу, і водночас знаменує собою початок нової ери в житті країни.

Тому аналіз інтеграції Польщі до ЄС дозволяє умовно розділити цей процес на чотири етапи. Перший розпочався у 1989 році – з моменту підписання Угоди про торговельно-економічне співробітництво між Польщею та Європейським Співтовариством, а завершився в 1991 році підписанням Угоди про асоційоване

членство країни в Співтоваристві. Цей етап характеризується початком діалогу та включенням Польщі до економічної політики Європейського економічного співтовариства. Другий етап тривав до 1998 року. На цьому етапі всі сторони уточнили свої цілі та завдання на шляху поглиблення інтеграції. Третім етапом був 1998-2002 рр., коли йшли офіційні переговори про вступ Польщі до ЄС. Нарешті, четвертий етап – це період ратифікації досягнутих угод. Він завершився 1 травня 2004 року, коли країна стала повноправним членом Європейського Союзу.

2.2. Перетворення у різних сферах життя країни з метою відповідності європейським стандартам

Європейський Союз є одним із найбільших союзів держав у сучасному світі. Консолідація європейських країн була викликана ідеєю політичного зближення, яке б запобігло створенню нових конфліктів на континенті. Кінець 20 століття яскраво засвідчив посилення позицій європейських країн.

Політичні причини вступу Польщі до Європейського Союзу сягають часів діяльності Незалежної самоврядної профспілки «Солідарність». Американський політолог, соціолог і державний діяч Збігнєв Бжезінський наголошував, що діяльність «Солідарності» є унікальним явищем в історії 20 століття, яка породила падіння комунізму, внутрішню кризу в СРСР і розпад комуністична система в Польщі. А британський історик Норман Девіс описує появу «Солідарності» як час, коли Польща відігравала головну роль [35].

«Солідарність» – незалежна самоврядна профспілка (НСЗЗ) – була не лише профспілкою, а й потужним суспільним рухом, антикомуністичним повстанням і революцією. Цей рух розвинувся у 1980 р. Аналізуючи історію тих часів, польський дослідник Я. Гардавський називає угоду 1980 р. класичною угодою між слабкою владою («партійною владою») та сильним суспільним рухом. Профспілок було 17 тис. центрів і налічував 1 млн. 300 тис. членів [36].

Діяльність «Солідарності» передбачала початок ослаблення авторитарної влади та зміни політичної ситуації польського суспільства. За що і з нею поводитися

поза законом. Лише в 1989 році її офіційно визнали профспілковою організацією. Розуміючи незворотність змін, Польська об'єднана робітничка партія (PZPR) взялася налагодити діалог із «Солідарністю» у формі «круглого столу». Він був призначений з 6 лютого по 4 квітня 1989 р. З боку уряду генерал Ч.З. Кішак, з боку опозиції – лідер «Солідарності» Л. Валенса [37].

Переговори представників круглого столу умовно можна розділити на три рівні. Перший рівень був представлений участю у пленарних засіданнях, які визначали шлях вперед. Наступний рівень був пов'язаний з обговореннями в трьох основних групах: за економіку та соціальну політику, за політичну реформу та за плюралізм профспілок. На третьому рівні обговорювали різні питання. Вперше за довгий час круглий стіл пройшов успішно і отримав назву «соціальна угода».

Відповідно до домовленості під час круглого столу, уряд і «Солідарність» погодилися на користь політичних змін та економічних перетворень, щоб Польща могла піти шляхом демократії та ринкової економіки. Також було сформовано Національні збори (Сейм і Сенат), розпочато реформи, введено посаду президента. Важливим досягненням «Солідарності» під час цих дебатів стало надання опозиції доступу до ЗМІ, запровадження квот на парламентських виборах, де 65% місць було гарантовано для ПОРП та союзників і 35% для опозиції. Профспілки «Солідарність» були легалізовані. Пропонувалися вільні вибори до сейму. Після ухвалення угоди 4 червня 1989 р. відбулися парламентські вибори, перемогла «Солідарність». У Сенаті вона отримала 99 місць зі 100 [38].

24 серпня на сесії Сейму 62-річний Тадеуш Мазовецький був призначений головою Ради міністрів. Під час відкритого голосування за кандидатуру Тадеуша Мазовецького проголосували 378 депутатів (4 були проти, 41 утримався). Опозиція могла відсвяткувати: ідеальний баланс, порушений після виборів, Т. Мазовецький обраний прем'єр-міністром, Б. Геремек обраний головою Громадського парламентського клубу «Солідарність» у Сеймі. Уряд Мазовецького все ж був сформований 24 серпня – 12 вересня 1989 року.

Поляки вперше в післявоєнній історії отримали той уряд, який хотіли і якому довіряли. Над Т. Мазовецьким стояло надзвичайно важке завдання. Йому потрібно

було швидко сформувати некомуністичний, можливо, навіть антикомуністичний уряд. Т. Мазовецький не мав права забувати, що жив у центрі соціалістичного табору. Берлінська стіна все ще була, радянські військові гарнізони були переповнені солдатами і танками, армією, охоронні установи та міліцію контролювали «автори» воєнного стану – генерали Кішак і Сівицький. Однак Т. Мазовецький на очах громадськості вже втілював ідею «Солідарності». Як згадував Я. Куронь, коли на базарі, на вулицях, в магазині, люди дорікали йому за те, що в магазинах нічого не було, він розумів, що якщо люди його вибирають, то він для них авторитет. І як представник влади відповідає за порожні полиці та закриті фабрики [38].

Нова влада розпочала демократичні зміни та впровадила їх у суспільно-політичне життя. Спочатку було ліквідовано все, що стосується соціалізму, створено умови для перетворення Польщі на парламентську державу західного типу. У грудні 1989 року назву країни було змінено. Польська Народна Республіка стала називатися Республікою Польща. Змінено герб і прапор країни, а в Конституції вилучено статтю про керівну роль робітничого класу та партії в житті польського суспільства. Скасовано День Народної Республіки Польща (22 липня) і розпочато святкування 3 травня (День Конституції Польщі 1791 року) та 11 листопада (День незалежності Республіки Польща 1917 року). У польській армії вони ліквідували політичні війська та запровадили посаду освітнього офіцера. Військові не мали права бути членами політичних партій. Були розділені функції МВС: поліція з охорони громадського порядку та служба державної безпеки. Попередня цензура на матеріали, які не містили державної таємниці, була видалена [39].

Варто нагадати, що на зламі 1989-1990 років у «Солідарності» стали виразніше проявлятися дві течії. Перший був ліберальним і світським, головну загрозу він бачив у націоналізмі та клерикалізмі польського суспільства. Друга тенденція була близька католицькій церкві, і найбільшим ворогом для них були посткомуністи, які чинили занадто великий політичний та економічний вплив на життя в країні. Для прихильників першої течії розпуск ПОРП означав кінець боротьби з комунізмом, а для їхніх антагоністів лише кінець одного етапу цієї війни.

У цій ситуації всі спроби штучно зберегти єдність «Солідарності», виправдані благом реформ, були приречені на провал [40].

Розпуск «Солідарності» сприяв створенню великої кількості невеликих політичних партій. Більшість із них на цьому початковому етапі не мали політичних планів. Діяльність цих партій мала такі характеристики, як відсутність конкретних цілей і пріоритетів, що призвело до частих змін влади в Польщі. Перші чотири роки діяльності демократичного уряду пов'язані з чотириразовою зміною його складу. Але вектор зовнішньої політики держави в цей період залишався незмінним. Головним архітектором і виконавцем зовнішньої політики був міністр Кшиштоф Скубішевський.

Під час виступу міністра закордонних справ К. Скубішевського в ООН у 1989 р. політик наголосив, що його країна відіграє дуже важливу роль на міжнародній арені, що зумовлювалося його геополітичним становищем. Тоді міністр наголосив, що Польща хоче підтримати об'єднану Європу та зайняти лідируючі позиції. У грудні 1989 року в Сеймі міністр заявив, що Польща підтримує ідею об'єднаної Європи та реалізацію цієї ідеї через співпрацю та інтеграцію європейських країн. У 1992 році він підтвердив величезну політичну важливість відносин з Європою [40].

У червні того ж року на саміті G7 в Парижі було прийнято рішення надати Польщі фінансування як економічну допомогу. Ця ініціатива відома як PHARE. Це були перші кроки до інтеграції країн Центральної та Східної Європи до Європейських Співтовариств. Ян Кулаковський став першим послом Польщі в Комісії Європейських Співтовариств.

25 травня 1990 року Польща офіційно звернулася до Брюсселя з проханням почати переговори з Європейською комісією щодо угоди про асоціацію. І лише 1 лютого 1994 року набула чинності Європейська угода між Польщею та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Протягом чотирьох років тривали дипломатичні переговори, які заклали основу для вступу Польщі до Європейського Союзу (ЄЕС стала ЄС за Маастрихтським договором).

Європейська угода (про асоціацію) передбачала тісне співробітництво між ЄЕС та Польщею у кількох стратегічних напрямках: політика, економіка, культура

та європейська інтеграція. У рамках політичної співпраці угода передбачала створення механізму постійних консультацій між Брюсселем та Варшавою. Політичний діалог також мав відбуватися перед міжнародними зустрічами та нарадами міжнародних організацій з метою вироблення спільної політики. Політичному діалогу сприяло створення спільних інституцій асоціації: Ради асоціації Польщі та ЄС, Комітету асоціації, Парламентського комітету асоціації та інших органів, які допомагають Раді. Основною метою діяльності цих установ був контроль за виконанням стандартів, визначених Європейською угодою. Можна сказати, що інституції асоціації були аналогами керівних установ ЄЕС. Такий дубляж дав можливість Польщі отримати гарний досвід співпраці з Європейським Союзом, який був корисним після вступу Польщі до ЄС.

Важливим періодом для Польщі було 21-22 червня 1993 р., коли Європейська Рада в Копенгагені визначила політичні та економічні критерії для початку переговорів про членство країн Центральної та Східної Європи в Європейському Союзі: існування інститутів, що гарантують демократію, наявність ринкової економіки, готової до конкуренції на вільному ринку, здатність брати на себе всі зобов'язання членства [40].

На шляху до Євросоюзу Польща мала підтримку свого партнера – Німеччини. Основне значення для Польщі мали відносини з Німеччиною як основним економічним партнером. Німеччина була дуже важливим партнером (сировина, абсорбуючий ринок), якого не варто недооцінювати. Такі відносини вимагали від Польщі пошуку можливостей для врегулювання конфліктів і пошуку галузі з зближенням інтересів. Дипломатичні відносини мали особливе значення як частину пріоритетів зовнішньої політики Польщі, особливо у «східній політиці», де Польща прагнула лідерства [41].

Наступним елементом політичних передумов було прийняття Конституції Республіки Польща. Конституція стала результатом тривалих політичних дискусій і переговорів. Враховуючи пріоритетність набуття Польщі членства в Європейському Союзі, автори Конституції 1997 р. включили до тексту підстави для можливості передачі певних повноважень ЄС у майбутньому. Важливий пункт «Європа»

включено в ст. 90 Конституції. Він прагнув знайти баланс між збереженням принципів національного суверенітету та передбаченням можливості інтеграції з ЄС. У цій особливій статті 90 Конституції зазначено, що «Республіка Польща може на підставі міжнародного договору делегувати міжнародній організації чи міжнародному органу повноваження органів державної влади з окремих питань». Ця стаття створила достатню правову основу для інтеграції Польщі до Європейського Союзу [42].

А саме, під час головування Німеччини в Європейському Союзі в 1997 році було прийнято «Порядок денний на 2000 рік», який містив план вступу країн Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу. У травні 2000 р. міністр закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина Йошка Фішер у своїй промові в Берліні чітко визначив позицію Німеччини щодо того, що Польща має стати членом ЄС. За його словами, таке продовження є необхідним і нормальним процесом. За його словами, «Європа стоїть перед вибором – ерозія чи інтеграція» [43].

Попри всю діяльність Польщі, вона мала негативний імідж у загальноєвропейському контексті. Характерними рисами були корупція, низький рівень життя та безробіття. Тому необхідно було створити стратегію реалізації національних інтересів, щоб не заважати здійсненню союзних інтересів, і водночас діяти на досягнення польських цілей. Це був виклик для авторів зовнішньої політики Польщі, з необхідністю формування нового іміджу Республіки Польща серед західноєвропейських країн. Тема європейської інтеграції стала головною темою порядку денного [43].

Після підписання Європейської угоди негативні тенденції в польському суспільстві посилювалися. Популярними були різні євроскептичні акції, спрямовані на розширення негативного сприйняття ідеї інтеграції Польщі до ЄС. Найпотужнішою була кампанія «Ліга польських родин» проти інтеграції. Вони лякали поляків проблемами в економіці, легалізацією абортів, евтаназії та гомосексуальних весіль, продажем землі Німеччині тощо. Але Ліга та інші противники інтеграції мали

нестачу фінансів і обмежений доступ до ЗМІ, і мали незначний вплив на громадську думку [44].

На завершення, розглядаючи політичні передумови інтеграції Польщі до Європейського Союзу, ми помітили внутрішньополітичні передумови та передумови, пов'язані з міжнародною ситуацією. Однією з внутрішньополітичних причин є трансформація життєвого шляху польського суспільства. Отже, розпуск «Солідарності» активізував зміни в політичній ситуації в Польщі, що призвело до встановлення демократичного уряду Т. Мазовецького. Влада була нестабільна, вона постійно змінювалася за чотири роки. Але внутрішньополітична трансформація викликала стабільність у зовнішній політиці, архітектором якої був К. Скубішевський. Європейську політику та бажання стати членом Європейського Союзу підтримувало польське суспільство. Саме завдяки дипломатичним характеристикам К. Скубішевського Польща підписала Європейську угоду. Зміна настроїв громадян від більшої до меншої підтримки ідеї євроінтеграції пов'язана з економічною кризою всередині країни.

Економічна інтеграція – масштабний процес, що інтенсивно розвивається у світі. За останні десятиліття у всіх регіонах світу з'явилися інтеграційні об'єднання, проте більшість із них не відрізняється зрілими формами багатосторонніх економічних відносин. Своєрідним винятком виступає Європейський Союз, що має найвищий ступінь інтеграції економік, що входять до нього, пов'язану з вільним переміщенням товарів, трудових ресурсів, капіталів, а також проведенням єдиної економічної політики. Проте регіональна економічна інтеграція є неоднозначним процесом, і не завжди країни, що увійшли до ЄС, можуть отримати значні соціально-економічні вигоди. Позитивного ефекту в реальних економічних умовах, коли світова економіка схильна до періодичних економічних криз, а Європейський Союз, як ніколи, розривається політичними та соціально-економічними протиріччями, досягти згоди непросто, особливо в короткостроковій перспективі.

Країни Східної Європи інтегруються в ЄС поетапно, деякі з них, що вступили у 2004 р., переступили десятирічний рубіж – період, достатній для підбиття підсумків соціально-економічного розвитку, джерелом яких став вступ до ЄС.

Міжнародний досвід економічної інтеграції показує, що успішним може бути об'єднання країн, національна економіка яких перебуває на підйомі або принаймні не в стані спаду. Стартові можливості Польщі загалом можна назвати сприятливими, оскільки економіці Польщі вдалося досить швидко подолати період кризи та непостійного зростання, спричиненого здійсненням ринкових реформ, та стабілізувати основні макроекономічні показники. Приєднання Польщі до ЄС прискорило економічне зростання країни. Вже до 2006-2007 років зростання ВВП досягло максимальних значень 6,2 і 7% на рік. При цьому темпи приросту ВВП за весь аналізований період були вищими за середньоєвропейські показники [45].

Вступ Польщі до ЄС фактично означав закінчення процесу трансформації планової соціально-економічної моделі розвитку та встановлення ринкової економіки, що у свою чергу ставило Польщу у залежність від світових та регіональних економічних циклів, а також динаміки соціально-економічного розвитку партнерів з інтеграційного об'єднання ЄС. Аналізований період характеризується декількома змінами, причинами яких стала економічна криза 2008 р., період рецесії в економіках більшості розвинених країн, у тому числі в країнах ЄС, політична та економічна криза в Україні, що позначилася на зовнішньоекономічних партнерів Польщі [45].

Економічна криза 2008 р. продемонструвала гнучкість та конкурентоспроможність польської економіки. Польща – одна з небагатьох країн ЄС, яка має темпи економічного зростання протягом 2008–2009 років, які залишалися позитивними (4,2 та 2,8 %). Загалом сприятливі тенденції у динаміці основних макроекономічних показників дозволили зменшити розрив у рівні економічного розвитку між Польщею та ЄС [46].

Досягнення подібних позитивних економічних результатів було б неможливим без структурних змін в економіці. Польща на момент вступу до ЄС була індустріально-аграрною країною з розвинутою важкою індустрією, що характеризується високою енергоємністю та матеріаломісткістю промисловості. У структурі її економічно активного населення (ЕАН) частка промисловості та сільського господарства були майже однакові (по 1/4), але роль першої у формуванні

ВВП була набагато вищою. Інтеграція Польщі з європейськими країнами суттєво змінила структуру економіки, особливо на мезо- та мікрорівнях. Макрогалузєва структура, що відображає внутрішні пропорції між секторами економіки, змінилася слабо. Співвідношення між секторами господарства (по ВВП): 3% (первинний сектор) – 32% (вторинний) – 65% (третинний) із 2004 р. залишилося на тому ж рівні. Тому твердження деяких дослідників про деіндустріалізацію економіки Польщі перебільшено. Істотно змінилася лише структура зайнятості ЕАН – знизилася частка первинного сектора економіки до 12,6 % [47].

Економічна реформа Польщі була націлена переважно на збільшення частки приватного сектору в економіці, залучення зарубіжних інвестицій, використання новітніх технологій, тому основні структурні зміни торкнулися мезо- та мікрорівня економіки. Великі підприємства важкого машинобудування, паливно-енергетичної та металургійної промисловості, що домінували раніше у вторинному секторі, скоротили свою частку у вартості продукції. Так, суттєво зменшився видобуток вугілля, що зумовлено переходом господарства на ціни світового ринку та поступовим закриттям нерентабельних шахт [48].

Виплавка сталі хоч і залишилася на колишньому рівні - близько 9 млн т. на рік (скорочення в 1,5 рази відбулося ще наприкінці 90-х рр. ХХ ст.), проте реструктуризація виробництва призвела до переходу великих підприємств під контроль іноземних корпорацій. Зміна власників (на користь західних транснаціональних корпорацій) та модернізація виробництва в інших галузях економіки (машинобудуванні, хімічній промисловості тощо) сприяли структурним змінам у господарстві. В даний час, крім традиційних галузей, значний внесок у ВВП роблять техноємні та наукоємні галузі машинобудування, ІТ-індустрія, будівництво, банківська сфера та ін. Рушійною силою польської економіки стали малі та середні підприємства, що створюють понад 70 % ВВП країни [49].

Зниження трудомісткості низки галузей економіки (сільського господарства, вугільної промисловості, металургії, важкого машинобудування) вивело першому плані соціальні проблеми, передусім зайнятості населення та соціальної нерівності. Незважаючи на зростання макроекономічних показників на момент вступу Польщі

до ЄС, попит на ринку праці мав зворотню тенденцію, що було спричинено сукупним впливом демографічних та економічних факторів: високою часткою працездатного населення, низьким зростанням середньої заробітної плати, територіальними диспропорціями на регіональних та локальних ринках праці та ін. У сучасній економіці країн ЄС найбільш трудомісткі галузі – сфери послуг, проте питома вага цього сектора в Польщі нижча, ніж в інтеграційному союзі, і зростає досить повільно. До того ж територіально сфера послуг розвивається швидше у великих містах, що покращує стан ринку праці економічно більш розвинених регіонах і послаблює у невеликих промислових центрах і сільськогосподарських районах. Тому серед найболючіших наслідків структурної реформи слід зазначити проблему безробіття.

Надлишок трудових ресурсів став однією з причин активних міграцій на захід, а вступ Польщі до ЄС та відкриття регіонального ринку праці лише посилило еміграційні процеси. Масова трудова еміграція та скорочення абсолютної чисельності населення – одна з основних демографічних проблем сучасної Польщі.

Проте відкриття ринку праці ЄС для Польщі мало не лише негативні наслідки. Трудова еміграція дещо згладила соціально-економічні проблеми Польщі за рахунок скорочення економічно активного населення та грошових переказів мігрантів. Рівень безробіття під впливом економічного зростання та відтоку населення поступово став знижуватися.

Економічне зростання Польщі забезпечувала не лише дешева кваліфікована робоча сила, а й приплив іноземного капіталу та зростання польського експорту. Основу руху міжнародного капіталу склали прямі закордонні інвестиції (ПЗІ), кошти із структурних фондів ЄС, грошові трансферти громадян Польщі, які виїхали до ЄС як трудові мігранти. Напередодні вступу Польщі до ЄС (2003 р.) міжнародні інвестиційні позиції країни були невисокими. Явними перевагами вступу Польщі до ЄС можна вважати зростання реальних прямих зарубіжних інвестицій, більшість з яких надійшли від європейських та американських компаній та прямих дотацій з бюджету ЄС, що з моменту приєднання до ЄС майже 90 млрд євро. Значний обсяг коштів був спрямований на модернізацію та розвиток виробництва та

інфраструктури Польщі, підтримку науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, розвиток малого та середнього бізнесу тощо та сприяв інтеграції та підвищенню конкурентоспроможності країни на регіональному та світовому рівні. Однак, одержуючи вигоди від тісних зв'язків із більш розвиненими партнерами по ЄС, країна стає все більш залежною від Західної Європи у питаннях фінансування економічного зростання, здійснення довгострокових інвестицій та збуту виробленої продукції [50].

ЄС став найбільшим торговим партнером Польщі. На нього припадає майже 78,8% експорту Польщі та 58,9% імпорту. Попри побоювання деяких експертів, Польща не втратила тісних зв'язків із країнами Східної Європи.

Не менш важливим фактором, який суттєво впливає на економічну взаємодію країн, є товарна структура торгівлі. Експорт та імпорт Польщі відрізняється високим ступенем диверсифікованості. Так, основу експорту становить продукція машинобудування, хімічної промисловості, продовольчі товари, метали та продукція з них. У структурі імпорту домінує стаття «машини та обладнання», далі йдуть хімічна продукція, мінеральна сировина, продукція металургії, продовольчі товари [49].

Таким чином, Польща, вступивши в 2004 році до складу Європейського Союзу, змогла стати значним економічним партнером для країн ЄС. Основними тенденціями у соціально-економічному розвитку країни за аналізований період стали:

- економічне зростання, яке дозволило уникнути серйозних наслідків у період економічної кризи та зменшити розрив у рівні економічного розвитку між Польщею та ЄС;

- поступове формування більш збалансованої галузевої структури економіки: скорочується частка сільського господарства в зайнятості ЕАН, зростає частка наукомістких та високотехнологічних виробництв у промисловості; при цьому висока частка промисловості у ВВП та повільне зростання сфери послуг свідчить про незавершеність стадії переходу економіки до постіндустріальної структури;

- підвищення конкурентоспроможності польської продукції внаслідок посилення відкритості економіки, впровадження сучасних технологій, інтеграції промислового сектора у виробничі зв'язки, насамперед європейських ТНК;
- наявність достатньо кваліфікованої робочої сили, суттєве перевищення попиту на ринку праці над пропозицією, високий рівень безробіття, що поряд з іншими соціально-економічними факторами сприяє відтоку населення із країни;
- імпорт іноземного капіталу у формі коштів із структурних фондів ЄС, припливу ПЗІ, грошових трансфертів від громадян Польщі, які емігрували до інших країн ЄС;
- лібералізація торгових відносин з країнами ЄС, збільшення регіонального та міжнародного товарообміну, зміна товарної структури експорту (зростання частки наукомістких та високотехнологічних товарів).

Економічна інтеграція – досить суперечливий процес, за загальної успішності країни в інтеграційному союзі в повному обсязі регіони можуть отримати максимум переваг від тісного зовнішньоекономічного взаємодії. Польща – одна з найбільших країн Європи та на момент вступу до ЄС уже мала диспропорції у соціально-економічному розвитку територій. Виникають питання: чи сприяла інтеграція Польщі згладжуванню соціально-економічних контрастів між її регіонами та чи відповідають загальнонаціональні тенденції у соціально-економічному розвитку особливостям розвитку окремих регіонів країни?

Сучасний адміністративно-територіальний поділ Польщі: найвищий ступінь – воєводства (їх 16), середній – повіти та міста на правах повітів, нижчий – гміни, з одного боку, став результатом реформ 1999 р., ініційованих ЄС, з іншого боку, скорочення кількості воєводств з 49 до 16 стало фактично поверненням до територіального устрою Польщі до 1975 р. Надмірна дробність вищого ступеня адміністративно-територіальної системи ускладнювала здійснення реформ з децентралізації влади і знижувала ефективність інтеграції на регіональному рівні, оскільки дрібні воєводства в економічному та адміністративному відношенні і не могли відповідати принципу субсидіарності ЄС [50].

Головні територіальні соціально-економічні відмінності Польщі формувалися під впливом природно-ресурсного фактора, особливостей історичного розвитку готельних регіонів, їх місця та ролі у внутрішньому та міжнародному поділі праці. Аналіз основних соціально-економічних показників виявляє неоднорідність територіальної структури всіх рівнях. На момент вступу Польщі до ЄС лідируючим регіоном був Центральний, найменш розвиненими – Північний та Східний.

Центральний макрорегіон не лише займає центральну, історично важливу частину Польщі, а й концентрує райони великих агломерацій – столичну та Лодзинську. Лідируюче становище регіон зберіг і після вступу до ЄС завдяки Варшаві, що швидко зростає – фінансовому, науковому та промисловому центру країни – і Мазовецькому воєводству в цілому. Це макрорегіон країни, де спостерігається позитивна динаміка зростання чисельності населення, найвищий показник абсолютного та середньодушового валового регіонального продукту (ВРП) – 14,2 тис. євро.

Найменш розвинений регіон – Східний – переважно аграрний з невеликими центрами промисловості (Білосток, Люблін тощо), зберіг статус аутсайдера і після вступу до ЄС. Це відбито у значній диференціації основних соціально-економічних показників, порівняно з іншими макрорегіонами Польщі: найнижчий показник ВРП (7,4 тис. євро душу населення), найвищий рівень безробіття (9,5 %) та рівень бідності (27,6 %) у країні, при скороченні чисельності та відтоку населення. Ще одним аутсайдером є Північний регіон. Незважаючи на розвинену транспортну інфраструктуру, багатство рекреаційних ресурсів, приморське становище, наявність двох великих портово-промислових агломерацій – Гдиньської та Гданської, регіон помітно поступається іншим макрорегіонам Польщі [51].

Близька до середніх значень група з трьох макрорегіонів, що залишилися – Південного, Південно-Західного, Північно-Західного. Південний регіон – найбагатший мінеральними ресурсами та індустріально найрозвиненіший. Його економічний центр – Сілезьке воєводство, де знаходиться основний район видобутку вугілля (Верхнесілезький вугільний басейн), металургійні комбінати, машинобудівні заводи тощо, де сформувалася Катовицька агломерація, що об'єднала

15 великих та середніх міст воєводства. Південно-Західний макрорегіон на момент вступу Польщі до ЄС поступався Північно-Західному та Південному регіонам за рівнем економічного розвитку, хоча й відрізнявся різноманітністю природних умов та ресурсів та диверсифікованою галузевою структурою економіки.

У 2005–2006 роках суперництво між Південним і Північно-Західним регіонами було порушено втручанням Південно-Західного макрорегіону, що зміцнив свої позиції після рецесії 2009 р. Головною рушійною силою для економіки Південно-Західного макрорегіону був динамічний розвиток столиці Нижньосілезького воєводства Познані (Великопольське воєводство) та Щецина (Західно-Поморське воєводство). Таким чином, розшарування між макрорегіонами та воєводствами зберігається. Оскільки зростання будь-якого регіону значною мірою залежить від припливу іноземних інвестицій, більш розвинені високоурбанізовані території мають більше шансів залучити додатковий закордонний капітал [51].

Загалом можна констатувати, що на макро- та мезорівнях проявляються ті ж тенденції соціально-економічного розвитку, що й на національному рівні:

- зростання ВРП в абсолютних значеннях на душу населення та збільшення темпів зростання ВРП по відношенню до середніх показників ЄС, при цьому ВРП знижувалося двічі на всіх рівнях – на початку інтеграційного процесу внаслідок розбудови економічних механізмів та у 2009 р. у зв'язку з наслідками глобального економічної кризи 2008 р., проте обидва спади були нетривалими та швидко змінилися економічним зростанням;

- позитивна динаміка соціально-економічних показників: зниження чисельності безробітних, рівня бідності тощо при негативних демографічних тенденціях – міграційного відтоку та скорочення абсолютної чисельності населення (за винятком Центрального регіону з Мазовецьким воєводством та Північно-Західного з Великопольським воєводством).

Вплив інтеграційних процесів на регіональний розвиток має поки що обмежений характер. Соціально-економічна диспропорція між регіонами як на макро-, так і на мезорівні зберігається. Інтегруються більш успішно регіони з

індустріальною або постіндустріальною структурою економіки, високим рівнем урбанізації, здатні до тіснішої зовнішньоекономічної співпраці в інвестиційній сфері, торгівлі, технологічній взаємодії. Аграрні та індустріально-аграрні райони в умовах європейської інтеграції виявляються менш конкурентоспроможними, оскільки йде приплив основних ресурсів у регіони, які мають порівняльні конкурентні переваги. Нерівномірність у розподілі вигод від інтеграції може призвести до посилення соціально-економічних диспропорцій усередині макрорегіонів за рівнем безробіття, наростання нерівності доходів населення, збільшення бідності, а на загальнонаціональному рівні сповільнити соціально-економічний розвиток.

2.3. Участь Польщі у міжнародних організаціях різного рівня як фактор прискорення євроінтеграції

Довгий шлях польської держави до Європейського співтовариства розпочався у червні 1988 року, коли Комітет економічної взаємодопомоги та Європейське економічне співтовариство підписали спільну заяву про взаєморозуміння, яка дала змогу Республіці Польща встановити дипломатичні відносини.

Процес інтеграції до ЄС вимагає від польської держави проведення реформ у всіх сферах суспільного життя, оскільки країна майже за всіма показниками відстає від західноєвропейських країн.

Першим документом щодо довгострокового планування процесу європейської інтеграції стала «Програма дій щодо адаптації польської економічної та правової системи до вимог ЄС». Національна стратегія інтеграції є наступним важливим кроком у підготовці країни до вступу до ЄС. Цей документ був підготовлений КЄІ та затверджений Радою Міністрів 28 січня 1997 року [52]. Основна мета НСІ – визначити найкоротший та найефективніший шлях інтеграції Польщі до ЄС. У тому ж році у відповідь на Документ про партнерство про членство в ЄС КЄІ прийняла національний план Польщі з підготовки до членства в ЄС.

З аналізу цього документа видно, що основні напрямки вступу Польщі до ЄС такі:

- реформування національної економіки (пріоритетність реструктуризації та приватизації державних підприємств);
- посилення управлінської спроможності держави та адміністративних установ;
- адаптація окремих соціально-економічних сфер польського суспільства до вимог внутрішнього ринку ЄС;
- розробка єдиної концепції структурних змін та політики сільського розвитку;
- реалізація широкомасштабних програм охорони навколишнього середовища;
- боротьба зі злочинністю та корупцією.

Окрім внутрішньої трансформації, важливу роль в інтеграції Польщі до ЄС відіграли зовнішньополітичні чинники, тобто участь у ЄС, включаючи Вишеградську та ОБСЄ, НАТО, Європейську Комісію та Співробітництво у Веймарському трикутнику.

Наприклад, у Центральній та Східній Європі (Чехія, Словаччина, Польща та Угорщина) у 1991 році утворився Вишеградський квартет з основною метою інтеграції в євроатлантичні структури.

Ці країни починали з майже однакових умов, усі бажаючи уникнути впливу комунізму. На додаток до спільних прагнень, держави мають спільну історію та географічну близькість. І хоча країни-члени ЄС пішли різними шляхами до ЄС, взаємна підтримка та солідарність цих країн незмінна.

Про це свідчить Вишеградський меморандум, поданий Польщею до Комісії та Ради Європейського економічного співтовариства у вересні 1992 року разом з іншими країнами Вишеградської групи. Меморандум проголосив стратегічні цілі Польщі, Чехословаччини та Угорщини – стати повноправними членами Європейського Союзу.

Метою меморандуму є посилення процесу приєднання Вишеградських країн до Європейського Співтовариства. У свою чергу, Європейська Рада, ознайомившись з меморандумом, вирішила розглянути питання приєднання цих країн до ЄС на

Копенгагенській конференції 1993 року. Тому меморандум відіграв певну роль у процесі євроінтеграції цих країн і став чинником дипломатичного тиску на ЄС.

Крім того, чотири країни спільно прийняли документ, що значно підвищило його увагу та значення в процесі розширення ЄС [52].

Зацікавленість Польщі в альянсі очевидна: вона шукає підтримки в європейському регіоні. Німеччина та Франція, у свою чергу, вбачали необхідність встановлення контролю над регіоном Центральної та Східної Європи, а найуспішнішим кандидатом на цю роль була Польща.

Так, 28 серпня 1991 р. три європейські країни – Французька Республіка, ФРН та Республіка Польща – підписали спільну декларацію про співпрацю. Країни-засновники ЄС, Франція та Німеччина, також сподіваються, що участь Польщі в цій тристоронній співпраці сприятиме її інтеграції до Європейського співтовариства.

Держави-учасниці Веймарського трикутника надають великого значення військовому співробітництву: організовуються експертні зустрічі та щорічні військові семінари. Після вступу Польщі до НАТО основна увага приділялася координації позицій європейської політики безпеки та оборони. Загалом можна з упевненістю сказати, що участь Польщі у Веймарському трикутнику, тобто тісна співпраця з Францією та Німеччиною, сприяла успішній інтеграції НАТО та Європейського Союзу.

Крім того, Польща розглядає вступ до Північноатлантичного альянсу як важливий крок до членства в ЄС. Польща стала повноправним членом НАТО 12 березня 1999 року. Вступ до альянсу наближає до «сім'ї західних країн», а оскільки більшість країн-членів ЄС також є членами альянсу, факт приєднання до НАТО певною мірою полегшив процес переговорів про вступ з ЄС. Крім того, «у процесі інтеграції до північноатлантичної структури Польська держава набула надзвичайно важливого та корисного досвіду ведення переговорів про інтеграцію на міжнародному рівні» [52].

Після ратифікації Договору про приєднання Радою міністрів Республіки Польща 8 квітня 2003 року Європейський парламент більшістю схвалив пропозицію щодо вступу Польщі та дев'яти інших європейських країн до ЄС 1 травня 2004 року.

Логічним наслідком цих рішень стало «підписання документів про вступ між ЄС та десятьма країнами Центральної та Східної та Південної Європи на саміті ЄС в Афінах 16 квітня 2003 року».

Республіка Польща стала повноправним членом Європейського Союзу 1 травня 2004 року. Подія є справжнім святом для 10 країн ЄС. На урочистий день були присутні президент Польщі Олександр Квасневський та прем'єр-міністр Лешек Міллер.

В результаті розпочався новий етап в історії Польщі, коли країна змогла заявити про себе перед міжнародною спільнотою як повноправний член Європейського Союзу.

Таким чином, Польщі знадобилося близько 15 років, щоб приєднатися до ЄС. У цей період держава здійснила реформи майже в усіх сферах суспільного життя, щоб відповідати копенгагенським стандартам.

Найважливіші події в цьому процесі включають: підписання Угоди про Європейський Союз у 1991 р., яка започаткувала систематичний діалог між Польщею та ЄЕС та сприяла соціальній трансформації країни; Копенгагенський саміт 1993 р., на якому було оголошено про країни, які підписали угоду про асоціацію, можуть стати повноправними членами ЄС, відповідаючи певним критеріям.

За роки інтеграції Польща була віддана зміні внутрішньої політики країни (економічні, судові, інституційні та інші реформи) та співпраці на регіональному та міжнародному рівнях (приєднання до Вишеградської асоціації, вступ до НАТО, співпраця в рамках Веймарського трикутника та ін.).

РОЗДІЛ 3.

НАСЛІДКИ ІНТЕГРАЦІЇ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

3.1. Економічні та соціальні наслідки членства Польщі у ЄС

Вступ країни до ЄС (1 травня 2004 року) з формально-правової точки зору означав перехід до етапу інтеграції. Після цього почала діяти законодавча система, адаптована до нормативів ЄС, та її частина, у якій правові норми визначаються єдиними для Співдружності положеннями, набула на території Польщі прямої дії. Одночасно для Польщі стали обов'язковими рішення колективних органів ЄС. Змінилася також система фінансових взаємовідносин Польщі та Євросоюзу: якщо раніше Польща лише отримувала кошти ЄС у вигляді прямої допомоги для підготовки до вступу, то тепер країна своїми внесками бере участь у формуванні бюджету та фондів ЄС і в повному обсязі може використовувати кошти структурних фондів, що виділяються їй, для підвищення конкурентоспроможності, забезпечення стабільного економічного розвитку та на цій основі зближення рівнів розвитку національної та середньоєвропейської економік [53].

Членство Польщі в Європейському Союзі пов'язане з величезними перевагами для польської економіки, можливостями розвитку польського суспільства та зміцненням позицій країни не лише в Європі, а й у широко зрозумілих міжнародних відносинах. Однак не можна забувати, що досягнення Республікою Польща значних політичних та економічних переваг, фінансових чи соціокультурних можливостей частково залежить від витрат на адаптацію Польщі та поляків, пов'язаних із вступом до європейської організації, хоча, здається, необхідно підкреслити, що це питання не є цілком однозначним. З одного боку, незалежно від членства в Європейському Союзі, Республіка Польща, прагнучи підняти економічний рівень держави, добробут і рівень життя суспільства, змушена була б нести витрати на модернізацію та перебудову національної економіки. Між тим, завдяки членству між державами-членами співтовариства, необхідні витрати розподіляються, оскільки сторона ЄС

значною мірою підтримує політику адаптації, яку проводить Польща, зокрема, у вигляді прямих платежів для фермерів або структурних фондів інвестиційних проєктів. Деякі витрати, пов'язані з членством, які, безперечно, включають, наприклад, обмеження державного суверенітету та передачу деяких національних повноважень на наднаціональний рівень, можуть зрештою принести великі політичні вигоди, в той час пов'язані з можливістю впливу на прийняття стратегічних політичних рішень в ЄС [53].

Так, вступ Польщі до ЄС фактично вплинув на загальний розвиток країни. Як демонструє соціологічне опитування, всупереч економічним проблемам, які зазнав ЄС під час світової фінансово-економічної кризи, переважна частина польського населення вважає цей крок найвагомішим чинником у процесі повернення Польщі до Європи. Зокрема, під час референдуму про членство РП у ЄС до 77,4% поляків висловилося за інтеграцію до Європейського Союзу, 22,5% – проти. А вже через 4 роки після вступу до ЄС під час опитування центром TNS OBOP у лютому 2008 року лише 5 % поляків не схвалювали перебування країни в Євросоюзі. Водночас позитивні наслідки від членства в ЄС задекларували понад 80% опитаних. Їм імпонував стрімкий розвиток польської економіки через суттєву фінансову допомогу від ЄС (як кредити, так і інвестиції) та інтеграцію країни в єдиний європейський ринок. Схвально сприймалося населенням приєднання Польщі до Шенгенської зони, що надає можливість вільно пересуватися, навчатися та працювати польським громадянам у країнах ЄС. Що, зрозуміло, значно покращило ситуацію на польському ринку праці та й загалом позначилося на посиленні ролі польської держави на міжнародній арені [54].

Свідченням позитивної динаміки розвитку польської економіки стало зростання рівня ВВП на одного жителя країни: порівняно із середньоєвропейським показником країн ЄС, з 43% у 2003 році – до 51% у 2011 році. У цей же період показник продуктивності праці зріс із 31 до 42 злотих за годину. Вступ Польщі до ЄС значно підвищив і прибутковість продукції сільського господарства, і фінансове становище аграріїв: у 2011 році середній прибуток працівників сільськогосподарської галузі країни зріс на 90% порівняно з 2000 роком. За рахунок

коштів з бюджету ЄС у Польщі було реалізовано та реалізується сьогодні велика кількість інвестиційних проектів у будівництві та ремонті автострад, місцевих шляхів сполучення та залізниць. При цьому, за інформацією Міністерства фінансів РП, з моменту свого вступу до ЄС Польща отримала з бюджету Євросоюзу на 20 млрд. євро більше, ніж становили членські внески [53].

Інші позитивні аспекти членства Польщі в єдиному європейському ринку включають, зокрема: збільшення обсягів торгівлі через ліквідацію митних, тарифних і нетарифних бар'єрів, включаючи ліквідацію контролю та адміністративних, митних формальностей, технічні обмеження, скорочення транспорту, поточні витрати, банківська справа та страхування, а також поява ефекту створення торгівлі та включення польських виробничих компаній до значно більшого європейського ринку збуту [54].

Членство в Європейському Союзі гарантує енергетичну безпеку Польщі. Насамперед це пов'язано з накопиченням Польщею необхідних запасів енергоносіїв (згідно з вимогами ЄС), отриманням можливості доступу до європейської допомоги у забезпеченні польських енергетичних потреб, а також з інтеграцією газотранспортних та електроенергетичних мереж країни у відповідні енергетичні системи ЄС. Вагома роль в енергетичній політиці Польщі відводиться також реалізації нових технологій видобутку сланцевого газу, що має знизити її залежність від газового імпорту насамперед із Росії. Все це дозволяє Варшаві ефективно уникати збоїв у постачанні енергетичних ресурсів польського ринку [55].

Ставши членом Євросоюзу, Польща отримала можливість впливати на політичні, економічні процеси та питання безпеки щодо Європи та ЄС. Це не могло не вплинути на імідж Польщі як серед європейських, так і неєвропейських країн, а також міжнародних організацій. Зокрема цим можна пояснити обрання у 2009 році головою Європарламенту представника Польщі Єжи Бузека, а також отримання Варшавою у складі Єврокомісії важливої посади Єврокомісара з питань бюджету (Януш Левандовський).

Зазначимо, що з ініціативи Варшави організація починала переговори як з Україною, так і з Молдовою, і з кавказькими державами, хоча для їх інтенсифікації все ж необхідно докласти зусиль [56].

Крім того, солідне польське представництво у Європарламенті (на сьогодні - 51 депутат) надає можливість Варшаві лобіювати свої позиції на парламентському рівні ЄС. У цьому контексті досить показова польсько-шведська ініціатива «Східне партнерство», що дозволяє Польщі як сприяти процесам європейської інтеграції країн колишнього СРСР (зокрема України), так і просувати свої інтереси у східному напрямку.

Важливим для Польщі та загалом для Європейського Союзу було її головування у ЄС у другій половині 2011 року. Зокрема, в рамках загальної 18-місячної програми, прийнятої урядами Польщі, Данії та Республіки Кіпр, головні зусилля польська сторона спрямовувала на сприяння економічному розвитку ЄС (у т. ч. малому та середньому бізнесу), зміцнення Спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу (включаючи активізацію політики розширення ЄС), підвищення оборонного потенціалу ЄС (насамперед посилення можливостей бойових тактичних груп), а також забезпечення європейської енергетичної безпеки [57].

Беззаперечною політичною вигодою від членства Польщі в Європейському Союзі є можливість впливу на форму та організацію Європейської політики безпеки та оборони, формування військової опори організації. Польща традиційно є прихильником збереження присутності США в Європі та посилення їхньої участі в гарантуванні миру та безпеки на старому континенті.

На загальному тлі цих польських досягнень більшість передбачень тих, хто був проти членства Польщі в ЄС (можливість масового банкрутства національних підприємств через вплив більш конкурентних іноземних товарів, зокрема в аграрному секторі; відтік польських громадян на заробітки за кордон; масштабне придбання іноземцями земельних угідь) або не здійснилося, або було вкрай незначним.

До негативних наслідків для Польщі від її членства в ЄС можна віднести хіба квотування допуску на європейський ринок певних видів польських товарів, що вилилося в непорозуміння між Варшавою та Брюсселем. Водночас Єврокомісія змусила уряд Польщі визнати банкрутство (через неконкурентність) та продати дві польські судноверфі у Гдині та Щецині [58].

Звісно, негативні наслідки світової фінансово-економічної кризи не залишили осторонь Польщу, де виникали економічні проблеми. Однак Польщі вдалося зберегти позитивну динаміку в економічному розвитку (на рівні 1,5% у 2011 році), що перевищує відповідні показники у більшості країн Європейського Союзу. Причиною цього є виважена економічна та фінансова політика керівництва Польщі в попередні роки, значна підтримка державою малого та середнього бізнесу в економіці країни, стабільність фінансової системи, а також тісні економічні зв'язки з ФРН – однією з найбільш розвинених та стабільних країн ЄС [59].

Слід також наголосити, що процес економічної та фінансової інтеграції в довгостроковій перспективі призведе до ще більшого посилення конкуренції на спільному ринку, а як наслідок – до підвищення якості пропонованої продукції, одночасно знижуючи її ціни та підвищуючи її доступність споживачам, що зменшить витрати на одиницю праці, але збільшить ефект масштабу та знизить загальний рівень інфляції.

Є у Польщі й політичні проблеми, що криються у протиріччях між різними політичними силами у боротьбі за владу в країні, що іноді призводять до гучних політичних скандалів. Зокрема, останній із таких скандалів у жовтні – листопаді 2012 року був викликаний активізацією опозиційних сил Польщі, які намагаються підірвати авторитет та послабити позиції чинного уряду країни на чолі з Д. Туском та правлячою партією «Громадська платформа» шляхом чергового загострення питання навколо катастрофи польського літака. Ту-154 у квітні 2010 року, коли загинули президент Польщі Л. Качинський та чимало високопоставлених представників державного та військового керівництва країни [60].

Однак ці проблеми не виходять за межі звичайних політичних процесів, що спостерігаються в інших європейських країнах, і радикально не впливають на розвиток польської держави.

Усі ці наведені обставини цілком обґрунтовано використовуються керівництвом Польщі як «візитна картка» стабільної, процвітаючої та економічно потужної країни з метою залучення іноземних інвестицій, а також подальшого зміцнення іміджу Польщі у Європі та світі.

Серед соціокультурних переваг особливу увагу слід приділити можливостям розвитку польської науки. Членство в Європейському Союзі, безсумнівно, посприяло покращенню якості освіти в Польщі завдяки активізації процесів наукового обміну молоддю та студентами за програмою Socrates/Erasmus [61], а також участі польських науковців у дослідженнях та програмах розвитку та наукових проєктів ЄС, що посприяло отриманню нових можливостей для освіти та підвищення професійної кваліфікації [62].

Вищезгадані можливості для взаємної передачі знань і досвіду не лише створюють унікальну можливість для розвитку польської науки та адаптації її до світових стандартів, але й позитивно впливають на розвиток польської економіки та збільшення припливу польської науки.

Приєднавшись до Європейського дослідницького простору, польські науково-дослідні центри отримали можливість фінансувати свою діяльність за рахунок коштів ЄС, виділених на дослідження та розробки, маючи необмежений доступ до новітньої дослідницької інфраструктури та сучасних дослідницьких технологій. Більше того, зросла мобільність дослідників, прискорилося оприлюднення результатів їхніх досліджень та впровадження в життя, розвивається передача ноу-хау тощо [63].

Враховуючи вище викладене слід зазначити, що цінність польської держави для Європейського Союзу проявляється в контексті її географічного розташування. Східний кордон Польщі є також зовнішнім кордоном ЄС, що і має вирішальний вплив, з одного боку, на зацікавленість Польщі у формуванні внутрішньої політики ЄС, а з іншого – на визначення Варшавою напрямків діяльності громади в цій сфері

та рішень, прийнятих на форумі громади щодо безпеки та стабільності всієї організації.

3.2. Досвід євроінтеграції Польщі для України

У наш час європейська цивілізація при великій різноманітності національно-культурних особливостей і відтінків спирається на такі фундаментальні засади, як ринковий тип господарювання, громадянське суспільство, розвинена демократія, правова держава, стирання різного роду національно-державних кордонів, різноманітність соціальних ініціатив тощо. Європейські суспільства, звичайно, не є ідеальними, вільними від суперечностей, конфліктів та несправедливості [64].

Підписання 27 червня 2014 року економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом, безумовно, виступає важливим знаком солідарності Європейського Союзу з Україною. Незважаючи на тривалі терміни, необхідні для ратифікації Угоди Європейським Союзом та її державами-членами, її послідовна та ефективна імплементація може стати дієвим механізмом подальшого сталого економічного розвитку та модернізації нашої держави, оновленою стратегією реформування всіх ключових сфер та впровадження європейських стандартів з метою справжнього підвищення рівня життя населення України та реалізації нашої стратегічної мети – набуття повноправного членства в ЄС.

У цьому контексті найкращим прикладом, який ілюструє перспективи проєвропейського вектора інтеграції України, є Польща.

Польща та Україна – дві постсоціалістичні держави, які мали приблизно однакові стартові позиції на початку трансформаційних перетворень, досить схожу структуру економіки, схоже геополітичне становище та поляризовану політичну систему. Довгий час вони йшли різними шляхами, тому порівняємо нинішні результати двох держав, зокрема показники соціально-економічного розвитку, що дозволить оцінити ефективність кожної з двох зовнішньополітичних стратегій: чіткої та активної політики проєвропейської інтеграції та політики балансування між Сходом і Заходом [64].

Польща, яка ще в 90-х роках минулого століття чітко дотримувалася курсу на євроінтеграцію, досягла великих економічних успіхів у порівнянні з Україною, яка намагалася здобути дивіденди, декларуючи інтеграційні прагнення одночасно у східному та західному напрямках. При цьому з моменту приєднання Польщі до ЄС економічне зростання країни відчутно прискорилося, а темп зростання ВВП у всі роки був вищим за середньоєвропейський показник. Це дозволило зменшити розрив у рівні економічного розвитку між Польщею та ЕС у співвідношенні ВВП на душу населення держави до середнього показника по ЄС збільшилося з менш ніж 50% перед приєднанням до ЕС та до 65% - у 2014 році. Крім номінального зростання ВВП, важливими є також позитивні структурні трансформації у питаннях виробництва високотехнологічної продукції. Зараз значний внесок у ВВП вносять машинопроекування, ІТ-індустрія, будівництво, легка промисловість, освіта та наука [64].

Зауважимо, що єдиною, але досить вагомою перевагою України є нижчий рівень безробіття. Реальна картина підтверджує статистичні дані: проблема безробіття справді вкрай актуальна для Польщі.

Вона є чітким прикладом негативного ефекту від вступу до ЄС. Високе безробіття польські експерти пояснюють помилковою політикою демонтажу металургійної та вугільної промисловості, що спричинило занепад важкого машинобудування. Сталося це під тиском жорстких екологічних норм ЄС, котрі почали діяти після приєднання республіки до союзу. На той час польська держава вважала вкладення значних коштів у підвищення екологічності цих виробництв недоцільним та економічно нерентабельним. Разом з тим, ці галузі формують значну кількість робочих місць, ліквідацію яких неможливо компенсувати динамічним розвитком високотехнологічного виробництва сектору малого та середнього бізнесу. В Україні ж, завдяки збереженню великих промислових виробництв (хоч і екологічно шкідливих), значно нижчий рівень безробіття.

Проте, незважаючи на низку проблем, інтеграція Польщі в ЄС корелює зі значним поліпшенням абсолютної більшості показників соціально економічного розвитку держави. Досягти цього прогресу їй вдалося завдяки можливостям і

вигодам, наданим Польщі членством у ЄС. Ці вигоди були як прямі, і непрямі. Залишаючи без уваги опосередковані (хоча вони також важливі для досягнення проєвропейського вектора інтеграції, такі, як покращення бізнес-клімату, зміцнення ринкової економіки, створення ефективної системи захисту прав власності, прямий доступ до фінансових ринків європейських країн, відсутність митних бар'єрів у рамках Європейського союзу), розглянемо лише прямі конкретні економічні вигоди.

Найбільш відчутні, безумовно, - прямі дотації з бюджету ЄС. Вони надходять до Польщі в рамках реалізації двох пріоритетів ЄС, а саме політики вирівнювання та підтримки сільського господарства. Усього з моменту вступу до ЄС – з 1 травня 2004 року вона отримала майже 147,6 млрд євро. Щоправда, як член ЄС, країна так само робить внески до бюджету союзу, тому сукупний обсяг трансфертів дещо менший – 65 млрд євро.

У рамках політики вирівнювання було отримано 52 млрд євро, а в рамках загальної сільськогосподарської політики - ще +28 млрд євро. Тільки у 2016 р. з бюджету ЄС Польща отримала майже 12 млрд євро нецільової дотації. Польщі призначено додатково 105 млрд євро, з них 72 млрд – у рамках політики вирівнювання.

Щодо механізму фінансування, то європейські кошти надходять через фінансування операційних програм, підготовлених національними органами влади та погоджених із органами управління ЄС.

Зазначені суми надходять до бюджету та йдуть на фінансування напрямків, що відповідають назвам операційних програм. У цьому більшість коштів це капітальні витрати, які не можна спрямувати на інші цілі.

Значний обсяг коштів Євросоюз спрямовує на модернізацію інфраструктури Польщі (будівництво автострад, аеропортів, модернізацію залізничних колій, оновлення парку комунального транспорту); реалізацію енергоефективних заходів (від розвитку проєктів «зеленої» енергетики до переоснащення ТЕС на споживання газу); розвиток малого бізнесу; фінансування освіти та науки та багато іншого.

Крім прямих бюджетних дотацій, безпосередньою вигодою від приєднання до ЄС можна вважати зростання реальних прямих іноземних інвестицій (а не зростання обсягів репатріації капіталу, як це відбувається в Україні). Це підтверджується тим, що 90% інвестицій у Польщу припадають на європейські та американські компанії, їх прихід до країни обумовлений інтеграцією держави в єдиний економічний західний простір. У період 2003-2012 років Польща залучила 101 млрд євро, тоді як Україна із значно більшим потенціалом 36 млрд євро [65].

Членство в Європейському Союзі гарантує також енергетичну безпеку Польщі. Насамперед, це пов'язано з накопиченням Польщею необхідних запасів енергоносіїв (згідно з вимогами ЄС), отриманням можливості доступу до європейської допомоги у забезпеченні польських енергетичних потреб, а також з інтеграцією газотранспортних та електроенергетичних мереж країни у відповідні енергетичні системи ЄС.

Значна роль в енергетичній політиці Польщі відводиться також реалізації нових технологій видобутку сланцевого газу, що має знизити її залежність від газового імпорту насамперед із Росії. Все це дає можливість Варшаві ефективно уникати збоїв у постачанні енергетичних ресурсів польського ринку.

Важливим для Польщі та загалом для Європейського Союзу було її головування в ЄС у другій половині 2011 року. Зокрема, в рамках спільної 18-місячної програми, прийнятої урядами Польщі, Данії та Республіки Кіпр, головні зусилля польська сторона спрямовувала на сприяння економічному розвитку ЄС (у тому числі малому та середньому бізнесу), зміцнення спільної зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу (включаючи активізацію політики розширення ЄС), підвищення оборонного потенціалу ЄС (насамперед посилення можливостей бойових тактичних груп), а також забезпечення європейської енергетичної безпеки.

Водночас слід наголосити, що, окрім значних потенційних вигод, на європейському напрямі інтеграції України очікують і потенційні загрози. Головна з них полягає в тому, що українські підприємства не є конкурентоспроможними, тому можуть не лише не досягти успіху на європейських ринках, а й втратити

внутрішній. Це дійсно реальна загроза, оскільки європейські підприємства вже знаходяться на порядок вище в технічному та технологічному розвитку. Проте, загрозою для вітчизняної економіки є не європейські інвестиції, а їхня нестача.

Звичайно, негативні наслідки світового фінансово-економічного кризи не залишили осторонь і Польщу, де виникали економічні проблеми. Проте Польщі вдалося зберегти позитивну динаміку в економічному розвитку, що перевищує відповідні показники в більшості країн Європейського Спільноти. Причина цього виважена економічна та фінансова політика керівництва Польщі у попередні роки, значна підтримка державою малого та середнього бізнесу в економіці країни, стабільність Фінансової системи, а також тісні економічні зв'язки з Німеччиною – однією з найрозвиненіших та найстабільніших країн ЄС.

Цілком очевидно, що для української економіки в європейському векторі інтеграції існує чимало загроз, але й потенційні вигоди є досить привабливими. Досягти успіхів у цьому напрямку можна за наявності політичної волі керівництва країни довести цей рух до повноцінної інтеграції до ЄС [66].

Таким чином, Республіка Польща сьогодні є прикладом країни, де ефективні економічні та суспільно-політичні реформи призвели до потужного економічного зростання та політичної стабільності. Країна впоралася з проявами світової фінансово-економічної кризи, а її авторитет і політична вага у світі неухильно зростає.

Саме тому національні інтереси України насамперед полягають у якнайшвидшому вибудовуванні її соціального життя відповідно до рис європейських суспільств. А отже, відстоювати національні інтереси України треба насамперед усередині. Це, звичайно, не означає, що в Україні немає жодних інтересів за межами її кордонів. Торгові та інші економічні інтереси лежать у площині відносин з розвиненими країнами, звідки можуть прийти капітал, високі технології та тимчасова організація виробництва. Щодо інтересів безпеки, то вони охоплюють увесь світ.

Таким чином, відродження України та заняття нею гідного місця у світі можливе лише за умови зосередження основних зусиль на досягненні стратегічної

мети – перетворення її на потужну унітарну державу – регіонального лідера, здатного гарантувати безпеку та високий соціальний рівень життя своїх громадян.

Для практичної реалізації наведених вище заходів життєво важливе значення для України має організація активної та наступальної інформаційної кампанії з відстоювання власних інтересів та протидії зовнішнім інформаційним впливам.

Отже, вирішальній для України ситуації, яка визначає її подальшу долю як незалежної країни, головні зусилля всіх небайдужих до майбутнього нашої держави громадян мають зосереджуватись на консолідації української нації навколо єдиної національної ідеї. Це, у свою чергу, потребує безумовного дотримання базових принципів української державності, зокрема – збереження єдності національної самоідентифікації української нації, непорушності наших кордонів, а також запобігання втраті українських духовних та культурних цінностей під впливом зовнішніх сил.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи розгляд політичних теорій європейської інтеграції, слід відзначити, що проблеми, пов'язані з формуванням чи, власне, визначенням теоретичних підвалин сучасного комплексного євроінтеграційного процесу, мають об'єктивний характер. Це обумовлено як поглибленням, так і розширенням ЄС в контексті зміни теоретичних підходів політичного реалізму і політичного ідеалізму.

Доцільно здійснювати теоретичні дослідження, зокрема аналіз сучасного розширення ЄС, оскільки цей фактор потужно впливає на систему міжнародних відносин. Більше того, теоретичне осмислення феномена європейської інтеграції вважаємо за доцільне розглядати крізь призму формування ЄС – як реально діючого суб'єкта міжнародних відносин, що в підсумку визначає глобальне зміцнення геополітичних позицій об'єднаної Європи внаслідок як докорінних реформ власне ЄС, так і внаслідок його новітнього розширення.

Складність ситуації, яка формується у зв'язку з розширенням сфери впливу інтересів з боку ЄС в контексті утвердження європейського балансу сил, балансу інтересів – визначається також і в тому, що, опановуючи новий геополітичний простір, ЄС впритул наблизився і до іншого, цілком незрозумілого для ЄС за характером, геополітичного простору Східної Європи, з суб'єктами які не є членами союзу але в перспективі мають ними бути, з якими зараз вони мусять взаємодіяти. Але поки що ця взаємодія неефективна.

Ініціативи, спрямовані на вироблення особливого «Східного виміру» Європейського Союзу, з'явилися в умовах, коли ця інтеграційна політика опинилася на переломному етапі свого розвитку. Для того, щоб краще зрозуміти контекст, який зумовив появу цих ініціатив, зміст дискусії з цього питання, позиції зацікавлених і здатних впливати на перебіг подій сторін і, відповідно, перспективи поведінки ЄС щодо своїх східних сусідів, важливо розглядати цей сюжет з погляду історичної ретроспективи. Подібний підхід дозволить виявити основні тенденції, властиві європейському інтеграційному процесу з погляду його просторової конфігурації, взаємозв'язку просторової та структурно-функціональної трансформації, а також

логіки взаємодії з його оточенням в умовах еволюції глобальної міжнародної системи.

Польська ініціатива «Східного виміру» ЄС, найвиразніше сформульована в документі «Польські пропозиції щодо політики східних сусідів після розширення ЄС», який був опублікований у грудні 1992 року від імені МЗС Польщі. Кінцевою метою реалізації цієї ініціативи мала стати підготовка вищезгаданих країн до вступу до ЄС у віддаленій історичній перспективі. При цьому на відміну від фінського проєкту польська концепція передбачала створення нових фінансових інструментів у рамках бюджету ЄС.

У разі успіху цієї ініціативи Польща отримувала б статус субрегіонального лідера, її експерти займали б ключові позиції у структурах, які керують на рівні ЄС її реалізацією, відбулася б переорієнтація потоків фінансової допомоги з європейських фондів у вигідному для Польщі напрямі.

Аналіз інтеграції Польщі до ЄС дозволяє умовно розділити цей процес на чотири етапи. Перший розпочався у 1989 році – з моменту підписання Угоди про торговельно-економічне співробітництво між Польщею та Європейським Співтовариством, а завершився в 1991 році підписанням Угоди про асоційоване членство країни в Співтоваристві. Цей етап характеризується початком діалогу та включенням Польщі до економічної політики Європейського економічного співтовариства. Другий етап тривав до 1998 року. На цьому етапі всі сторони уточнили свої цілі та завдання на шляху поглиблення інтеграції. Третім етапом був 1998-2002 рр., коли йшли офіційні переговори про вступ Польщі до ЄС. Нарешті, четвертий етап – це період ратифікації досягнутих угод. Він завершився 1 травня 2004 року, коли країна стала повноправним членом Європейського Союзу.

Розглядаючи політичні передумови інтеграції Польщі до Європейського Союзу, помітно внутрішньополітичні передумови та передумови, пов'язані з міжнародною ситуацією. Однією з внутрішньополітичних причин є трансформація життєвого шляху польського суспільства. Отже, розпуск «Солідарності» активізував зміни в політичній ситуації в Польщі, що призвело до встановлення демократичного уряду. Внутрішньополітична трансформація викликала стабільність у зовнішній

політиці та бажання стати членом Європейського Союзу було підтримане польським суспільством.

Вступ Польщі до ЄС фактично означав закінчення процесу трансформації планової соціально-економічної моделі розвитку та встановлення ринкової економіки, що у свою чергу ставило Польщу у залежність від світових та регіональних економічних циклів, а також динаміки соціально-економічного розвитку партнерів з інтеграційного об'єднання ЄС. Аналізований період характеризується декількома змінами, причинами яких стала економічна криза 2008 р., період рецесії в економіках більшості розвинених країн, у тому числі в країнах ЄС, політична та економічна криза в Україні, що позначилася на зовнішньоекономічних партнерів Польщі.

Досягнення подібних позитивних економічних результатів було б неможливим без структурних змін в економіці. Польща на момент вступу до ЄС була індустріально-аграрною країною з розвинутою важкою індустрією, що характеризується високою енергоємністю та матеріаломісткістю промисловості.

Головні територіальні соціально-економічні відмінності Польщі формувалися під впливом природно-ресурсного фактора, особливостей історичного розвитку готельних регіонів, їх місця та ролі у внутрішньому та міжнародному поділі праці. Аналіз основних соціально-економічних показників виявляє неоднорідність територіальної структури всіх рівнях. На момент вступу Польщі до ЄС лідируючим регіоном був Центральний, найменш розвиненими – Північний та Східний регіон.

У другій половині ХХ ст. регіональна інтеграція стала феноменом, який багато в чому визначає вигляд сучасного світу. Дослідження цього явища стали важливим науковим трендом. Європейський Союз є впливовим учасником міжнародного співтовариства та одним із трьох основних та найбільш розвинених центрів сучасного світового господарства, поряд із США та Японією. ЄС – це згуртована політична та економічна сила, один із головних полюсів світової політики та економіки.

Республіка Польща сьогодні є прикладом країни, де ефективні економічні та суспільно-політичні реформи призвели до потужного економічного зростання та

політичної стабільності. Країна впоралася з проявами світової фінансово-економічної кризи, а її авторитет та політична вага у світі невпинно зростає. За останні 20 років вона зуміла здійснити багато чого і характеризується як одна з найбільш стабільних та передбачуваних у Європі. Більшість польських експертів такі успіхи пояснюють членством країни у Європейському Союзі та НАТО, що за важливістю прирівнюється до здобуття Польщею незалежності у момент розвалу Російської імперії у 1917 році.

Україна має врахувати євроінтеграційний шлях Польщі при побудові власного алгоритму дій щодо приєднання до Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу. Досвід польської інтеграції потрібно використати для подальшого вироблення стратегії української інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буданова Д. С. Проблеми обмеження державного суверенітету: інтеграція Польщі до Євросоюзу / Д.С. Буданова//Технологічний центр (Шуя): Науковий пошук. – Іваново, 2015. С. 53–58.
2. Корольов М.С. Порівняльний аналіз соціально-економічного розвитку Польщі у РЕВ та ЄС / М.С. Корольов, № 8 (104), 2015, С. 147-154.
3. Томашевський В. Інституційна підготовка Польщі до вступу до Європейського Союзу / В. Томашевський / Балтійський регіон., № 2 (24) - Ольштин. Польща, 2015, С. 98-108.
4. Щолокова Г.В. Євроінтеграційний дискурс Польщі: особливості та еволюція / Г.В. Щолокова / Вісник Дніпропетровського університету. Політологія, № 1, 2015, С. 150–156.
5. Сокур О.В. Європейська інтеграція: теоретичні засади та еволюція поглядів. Актуальні проблеми політики: зб. наук. Пр. Вип. 55. Одеса: Фенікс, 2015, С. 53.
6. Миронова М. Східний вимір європейської політики сусідства: виклики для зовнішньополітичної стратегії ЄС. Міжнародні відносини серія «Політичні науки». №8. 2015, С.5.
7. Сікорський Р. Польща і майбутнє Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.msz.gov.pl (дата звернення 13.04.2022).
8. Чахор З. Криза та порушена динаміка Європейського Союзу// З. Чахор, Варшава. 2015, С. 31.
9. Велика енциклопедія // Польські наукові видавництва: PWN, Варшава 2021, С. 17
10. Маршалек А. Основні принципи інтеграції, [у:] Європейська інтеграція, // А. Маршалек, Варшава, 2004, С. 29
11. Рушковські Ю. Введення в європейські дослідження// Ю. Рушковські, Польське наукове видавництво: PWN, Варшава, 2017, с. 56.

12. Долива - Клепацький З.М. Євроінтеграція. У тому числі участь Польщі в ЄС і Конституція для Європи// З.М. Долива-Клепацький, 2015, С. 37-39.
13. Галіжак Є. Європейська інтеграція, [в:] Міжнародні відносини. Генезис, структура, динаміка // Є. Галіжак, Р. Кузьняр, Видавництво Варшавського університету, Варшава 2020, С. 447.
14. Конопацький С. Неофункціоналістська теорія політичної інтеграції Ернеста Гаса та Леона Ліндберга // Європейські студії, № 3, С. 10.
15. Кундера Й. Лібералізація економічного обороту у сфері вільної торгівлі // Й. Кундера, Вроцлав, 2016, С. 22.
16. Кукулка Ю. Поняття та сутність міжнародних спільнот, [в:] Європейський Союз. Новий тип міжнародного співтовариства, (ред.) Е. Халізак, С. Парзімієс, Варшава, 2018, С. 19.
17. Борковські П.Дж. Міжурядовість у процесі європейської інтеграції // П.Дж. Борковські, Варшава, 2021, С. 27.
18. Біскуп П. Історична еволюція ідеї суверенітету [в:] Інтеграція та межі суверенітету// П. Біскуп: Університет митниці та логістики, Варшава, 2020, С. 115.
19. Войтащик К.А., Улицька Г. Демократія - історія, сьогодення, минуле, [в:] Суспільство і політика. Основи політичних наук // К.А. Войтащик, В. Якубовський. Варшава, 2019, С. 171.
20. Маршал А. Суверенітет та європейська інтеграція в історичній перспективі. Суперечка про сутність суверенітету та інтеграції, Європейський інститут у Лодзі// А. Маршал, Лодзь 2020, С. 342-243.
21. Сімонідес Дж. Суб'єкти міжнародного права, [в:] Міжнародне публічне право// Р. Бірзанек, Дж. Сімонідес, Варшава 2021, С. 121.
22. Монарха - Матлак А. Деякі зауваження щодо суверенітету, [в:] Поняття суверенітету. Збірник досліджень// А. Монарха- Войтащик К.А., Улицька Г. Демократія - історія, сьогодення, минуле, [в:] Суспільство і політика. Основи політичних наук, (ред.) К.А. Войтащик, В. Якубовський. Варшава 2019 р, С. 171.
23. Столарчик М. Інтеграція Польщі з Європейським Союзом – можливості та загрози для реалізації польських інтересів (основна аргументація), Центральна

Європа як галузь регіональних інтересів // М. Столарчик: Університет Сілезії, С. 91-92.

24. Войцех Ш. Міжнародні політичні відносини// Ш. Войцех, Бидгощ, 2018, С. 292.

25. Петра Ю.З. Теорія міжнародних відносин, [в:] Сучасні міжнародні відносини// Ю.З. Петра, Вроцлав, 2021, С. 21

26. Чапутович Ю. Теорії міжнародних відносин// Ю. Чапутови: Польське наукове видавництво PWN, Варшава, 2018, С. 328

27. Марис К. Расширение Европейского Союза // Марис К. – Нью-Йорк: Oxford University Press, 2015. – 256 с.

28. Грин Коулз М., Динан Д. События в Европейском Союзе // Грин Коулз М., Динан Д. – Лондон: Palgrave Macmillan, 2014. – 341 с.

29. Шлях Польщі до Європейського Союзу: переговори, дипломатія та культурні відмінності: колективна праця / [упоряд. Тадеуш Спорек]. – Катовіце: Вид-во. Академічний А.Є., 2015.

30. Висновки президентства / Європейська рада Копенгагена // Бюлетень Європейських Співтовариств. – 1993. – № 6. – С. 7-23

31. Луцький М.Г., Марченко В.М., Давиденко В.В., Кам'янецька О.В. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: Навчальний посібник. – К.: Сузір'я, 2007. – 484 с.

32. Порядок денний 2000 – висновок Комісії щодо заявки Польщі на членство в Європейському Союзі, Брюссель, 1997, 122 с.

33. Європейська інтеграція в перспективі 21 століття: виклики для Польщі: «Еліпс», Варшава, 2015.

34. Документи про приєднання Чеської Республіки, Естонської Республіки, Республіки Кіпр, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Угорської Республіки, Республіки Мальта, Республіки Польща, Республіки Словенія та Словацької Республіки до Європейського Союзу // Офіційний журнал Європейського Союзу, Л. – 2015. – Вип. 46, № 236.

35. Шевчук Д. «Солідарність»: польський шлях до свободи// Д. Шевчук, Київ, 2014, С. 123
36. Гардавський Я. Соціальний діалог у Польщі. *Teoria, Historia, Practice* // Юлій Гардавський: Міністерство праці та соціальної політики, Варшава, 2015. С. 118-119
37. Окуновська Ю. В. Вплив незалежної самоврядної професійної спілки «Солідарність» про становлення громадського суспільства у Польщі//Ю. Окуновська : Політичне життя. - №1-2 - 2017 - С. 32-38
38. Бусленко В. Інституціоналізація Парламентської опори в Польщі // В. Бусленко: Сучасна українська політика. Політики та політологи про неї, 2010. № 20. С. 444 – 453.
39. Гуріна Ф.С., Луцький М.Г., Мостенська Т.Л., Новак В.О. Основи зовнішньоекономічної діяльності: підручник. К.: Сузір'я. 2007. 242 с.
40. Чернега П.М., Телегуз А.В. Криза ідентичного розвитку антикомуністичного ув'язнення «Солідарності» // С. Чернега, А. Телегуз: Гілея. № 65, С.148
41. Ластавські К. Державний сенс Польщі після приєднання до Європейського Союзу// К. Ластавські, Варшава, 2015. 113 с.
42. Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.slideshare.net/CentrePravo/ss-95945920>
43. Злоказова Н. Розширені Е.С.: за та проти з посади членів // Н. Злоказова / Світова економіка та міжнародні відносини, 2016, № 2, С. 67-74.
44. Світова організація торгівлі. Статистика. Торгівельно-тарифні дані [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm (дата звернення: 27.04.2022).
45. Євростат. База даних [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (дата звернення: 27.04.2022).
46. Організація Об'єднаних Націй. Департамент з економічних та соціальних питань, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data> (дата звернення: 28.04.2022).

47. Статистичний огляд світової енергетики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bp.com/statisticalreview> (дата звернення: 28.04.2022).

48. Габарта А. Соціально-економічний розвиток Польщі після вступу до Європейського союзу / А. Габарта // Вишеградська Європа, 2015, № 3

49. Глінкіна С. Євроінтеграційна модель постсоціалістичної трансформації країн Центрально-Східної Європи та їхня економічна динаміка / С. Глінкіна, Н. Кулікова, 2016, №5, С. 52–69.

50. Нікітін Л. В. Інтеграція Польщі до Європейського союзу. Регіональний рівень: 1997-2013 рр. / Л. В. Нікітін, А. А. Попов // Нова та новітня історія, 2016, № 2, С. 62-72.

51. Демчишак Р. Особливості Євроінтеграційного процесу у Польщі: внутрішньополітичний та зовнішньополітичний виміри / Р. Демчишак // Політичні науки. том 1, № 2, Львів, 2015, С. 13–18.

52. Полярчик К. Державний бюджет у сфері державних фінансів. Польща в порівнянні з іншими країнами// К. Полярчик: Інформація, № 1172, 2019

53. Кахнєвський М. Польський ринок капіталу через два роки після вступу Польщі до Європейського Союзу. Комісія з цінних паперів і бірж, 26 квітня 2016 року.

54. Дерев'янку І. П. Політичний вимір відносин України з ЄС крізь призму польських ЗМІ (2011 р.) Європейські інтеграційні процеси у ХХІ століття: ключові тенденції, основні виклики та нові можливості: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26–27 березня 2018 р.). Київ: Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції, 2018, С. 138–148

55. Качмарек Т.Т. Федералізм європейських держав і майбутній вигляд Європейського Союзу, [у:] Бачення та перспективи Європейського Союзу та польської інтеграційної політики, Варшава, 2013, С. 235.

56. Федералізм. Теорії та концепції // Вроцлавського університету, Вроцлав, 2014, С. 9.

57. Лаурсен Ф. Федералізм: Від класичної теорії до сучасної практики в ЄС та інших державах, [w:] ЄС і федералізм. Порівняна політика та політика // Ф. Лаурсен, Лондон, 2017, С. 4.

58. Робочий документ співробітників Комісії «Подальші заходи щодо виконання державами-членами рекомендації Європейської комісії 2008 року щодо активного включення людей, виключених з ринку праці — На шляху до підходу до соціальних інвестицій», 2015, С. 6.

59. Конаржевська А. Польща в Європейському Союзі: спроба балансу, щоквартальник «Національна безпека»// А. Конаржевська, 2007, № 3-4, С. 22.

60. Проєкт Європа 2030 «Виклики та можливості» [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://www.consilium.europa.eu/pl/documents-publications/publications/project-europe-2030-challenges-opportunities/> (дата звернення: 30.04.2022).

61. Полаковський М., Шелава Д., Варшавські дебати щодо соціальної політики. Соціальна політика та процес європейської інтеграції// М. Полаковський, Д. Шелава, Варшава, 2021, С. 9-10.

62. Сіденко В.Р. Потенціал економічного розвитку України у контексті європейської інтеграції// В.Р. Сіденко: Фінанси України, 2014, № 9, С. 143-150.

63. Щорічник зовнішньоторговельної статистики Польщі, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stat.gov.pl/en/topics/statistical-yearbooks/statistical-yearbooks/yearbook-of-foreign-trade-statistics-2015,9,9.html> (дата звернення: 5.05.2022).

64. Торгівельний баланс Польщі [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.tradingeconomics.com/poland/balance-of-trade> (дата звернення: 7.05.2022)

65. Рімаренко Ю. І. Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади / Ю. І. Рімаренко, Л. Є. Шкляр, С. Ю. Рімаренко. – Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001, 264 с.

66. Ковальський В. Національні інтереси (два аспекти внутрішній і зовнішній). Мала енциклопедія етнодержавництва НАН України. Ін-т держави і

права ім. В. М. Корецького / В. Ковальський, О. Манчинський, Є. Пронкін. – Київ:
Довіра, 1996, 942 с.